

Róźiewicz, Jerzy / Zasztowt, Leszek

Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie (1917-1919)

Rozprawy z Dziejów Oświaty 34, 93-123

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY RÓZIEWICZ, LESZEK ZASZTOWT

POLSKIE KOLEGIUM UNIWERSYTECKIE W KIJOWIE (1917–1919)

W grudniu 1916 r. Wacława Peretjatkowiczowa (Peretiatkowiczowa), przełożona dwóch gimnazjów żeńskich, zwróciła się do rosyjskiego Ministerstwa Oświecenia Publicznego z prośbą o pozwolenie na otwarcie w Kijowie polskiej uczelni wyższej typu humanistycznego, podobnej z programu i założeń do Wyższych Kursów Polskich w Piotrogradzie. Kursy piotrogrodzkie rozpoczęły działalność we wrześniu 1916 r., a ich zadaniem miało być danie słuchaczom wykształcenia uzupełniającego na poziomie uniwersyteckim w zakresie filozofii, historii, literatury oraz prawa i socjologii¹. Starania Peretjatkowiczowej zrazu napotkały poważne przeszkody, „wynikające bądź z formalistyki biurokratycznej, bądź po prostu z niechęci i podejrzliwości [...] władzy”². Peretjatkowiczowa była jednak osobą bardzo energiczną, zaangażowaną w realizację swego zamiaru, toteż nie zrażała się początkowymi niepowodzeniami i po osobistej interwencji w Piotrogradzie udało się jej w drugiej połowie stycznia 1917 r. uzyskać od rosyjskich władz oświatowych pozwolenie na otwarcie uczelni.

Czym kierowała się Peretjatkowiczowa – i nie tylko ona, ale również popierający ją inni polscy działacze oświatowi na Ukrainie – jaki jej przyświecał cel, że tak usilnie zabiegała o stworzenie w Kijowie polskiej wyższej placówki oświatowej? Otóż w Kijowie znajdowało się wówczas stosunkowo dużo młodzieży polskiej, wywodzącej się zarówno z blisko pięćdziesięcioletniej przedwojennej Polonii kijowskiej, jak i też spośród ludności, która tłumnie napłynęła do Kijowa i okolic z Królestwa Polskiego i innych terytoriów objętych wojną. W 1916 r. w Kijowie zamieszkiwało już ponad 100 tys. Polaków. Chodziło więc o to, by młodzież ta mogła kontynuować przerwane studia lub – po zdobyciu dyplomów szkół średnich – studia owe zacząć. Nie zapomniano też o Polakach studiujących w rosyjskich uczelniach Kijowa, których w 1916 r. było około dwóch tysięcy, a którzy z reguły pozbawieni byli wykładów z zakresu historii i kultury polskiej. Nowo tworzona uczelnia polska

¹ Zob. J. Różewicz, *Polskie środowisko naukowe w Petersburgu w latach 1905–1918*, [w:] *Polsko-rosyjskie związki społeczno-kulturalne na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1980, s. 207–209, 215.

² S. L. [Jan] Kamiński, *Wyższe Polskie Kursy Naukowe w Kijowie*, „Wiadomości Bibliograficzne”, Kijów 1917, z. 3, s. 87. Podanie do Ministerstwa Oświecenia Publicznego Peretjatkowiczowa złożyła 12 XII 1916. Zob. Oddział Rękopisów Biblioteki Narodowej (dalej BN), rkps II 7781, k. 129. Natomiast potrzeba zorganizowania podobnej uczelni w Kijowie podnoszona była już w końcu września 1916 r. Por. *O kursy naukowe*, „Dziennik Kijowski”, 1916, nr 280 i 283. BN, wycinki II 7783, k. 132–134.

miała dać tym studentom wykształcenie uzupełniające, takie, jakiego nie mogli zdobyć w uczelniach rosyjskich.

Nie było też większego kłopotu z dobraniem kadry dydaktycznej dla projektowanej uczelni, zważywszy choćby na fakt, iż w uczelniach Kijowa, przede wszystkim w Uniwersytecie św. Włodzimierza, Kijowskim Instytucie Politechnicznym i w Wyższym Instytucie Handlowym, w 1916 r. zatrudnionych było na stanowiskach wykładowców (głównie profesorów i docentów) około trzydziestu Polaków³. Do tej dość licznej grupy dołączyli jeszcze polscy pracownicy nauki, którzy przybyli w latach 1915–1916 do Kijowa z uczelni lwowskich, jak również co poniektórzy z Warszawy i innych miast polskich.

Wkrótce po otrzymaniu pozwolenia Wacława Peretjatkowiczowa zajęła się utworzeniem tzw. Rady Profesorów nowej uczelni, którą nazwano Wyższe Polskie Kursy Naukowe (dalej w skrócie – WPKN). Zaprosiła ona do siebie na posiedzenie organizacyjne w dniu 26 stycznia 1917 r. (tutaj, jak i w dalszych częściach tekstu, daty podajemy wg kalendarza gregoriańskiego, czyli wg nowego stylu) następujące osoby: historyka literatury polskiej Aurelega Drogoszewskiego⁴, ekonomistę Stanisława Grabskiego⁵, fizyko-chemika Bohdana Szyszkowskiego⁶, językoznawcę – sławistę Henryka Ułaszyna⁷ oraz historyka filozofii Henryka Jakubanisa⁸ i filologa klasycznego Witolda Klingera⁹. Dwaj ostatni na posiedzenie jednak nie przybyli, usprawiedliwiając swą nieobecność tym, iż w tym czasie bawili poza Kijowem¹⁰.

³ Wymienia ich J. Różewicz, *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*, Wrocław 1984, s. 230–235.

⁴ Aureli Drogoszewski (1863–1943), zajmował się głównie historią literatury polskiego oświecenia, romantyzmu i pozytywizmu oraz krytyką literacką. Przed przybyciem w 1915 r. do Kijowa miał w swym dorobku szereg prac i dziesięcioletnie doświadczenie dydaktyczne wyniesione z Towarzystwa Kursów Naukowych w Warszawie. Członek TNW (od 1914 r.). Po powrocie do Polski w 1920 r. powierzono mu wykłady na Wolnej Wszechnicy Polskiej.

⁵ Stanisław Grabski (1871–1949), ekonomista, polityk. Przed przybyciem w 1915 r. do Kijowa był na Uniwersytecie Lwowskim kierownikiem Katedry Ekonomii Społecznej (od 1910 r.), na którą powrócił w 1919 r. Członek PAU (1927), TNW (1947) i innych towarzystw. Dr honoris causa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1937).

⁶ Bohdan Szyszkowski (1873–1931), zajmował się głównie elektrochemią i termochemią, a także filozofią przyrody. Docent chemii Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie (od 1907 r.) i wykładowca elektrochemii w Kijowskim Instytucie Politechnicznym. Od 1920 r. prof. zw. chemii fizycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Członek PAU (1929).

⁷ Henryk Ułaszyn (1874–1956), przebywał w latach 1915–luty 1917 w Humaniu, gdzie brał udział w tworzeniu szkolnictwa polskiego. Gruntownie wykształcony (studia na uniwersytetach w Kijowie, Krakowie, Wiedniu, Lipsku – tam też w 1905 r. uzyskał doktorat), przed przybyciem do Kijowa miał w swym dorobku kilkadziesiąt prac naukowych. Od 1920 r. prof. języka polskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, w latach 1922–1939 prof. sławistyki Uniwersytetu Poznańskiego, w 1945–1951 prof. filologii słowiańskiej Uniwersytetu Łódzkiego. Członek licznych towarzystw naukowych polskich i zagranicznych, m.in. Bułgarskiej Akademii Nauk (1929), w 1946 r. nie przyjął członkostwa PAU.

⁸ Henryk Jakubanis (1879–1949), od 1908 r. docent, a od 1917 r. profesor filozofii antycznej na Uniwersytecie św. Włodzimierza w Kijowie. W 1922 r. przybył do Lublina, gdzie mianowano go prof. zw. filozofii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

⁹ Witold Klinger (1875–1962), od 1908 r. docent, a od 1917 r. profesor filologii klasycznej na Uniwersytecie św. Włodzimierza w Kijowie (w tym okresie zajmował się głównie folklorem antycznym i poezją grecką). W latach 1920–1951 kierownik Katedry Filologii Klasycznej na Uniwersytecie Poznańskim. Członek PAU (1922).

¹⁰ H. Ułaszyn, *Dziennik 1914–1919*. Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (dalej: A PAN), sygn. III-162, jedn. 239, k. 68. Zob. też BN, rkps II 7783, k. 134–136.

Zebrani (w posiedzeniu uczestniczyła oczywiście również Peretjatkowiczowa, sekretarzem był b. student polonistyki Uniwersytetu Lwowskiego, Jan Kamiński) omówili ogólny charakter WPKN, w których – jak przewidywano – studia miały trwać dwa lata. Postanowiono również do Rady Profesorów WPKN dokooptować: fizyka Czesława Białobrzeskiego¹¹, prawnika i publicystę Joachima Bartoszewicza¹², geologa i mineraloga Emila Dunikowskiego¹³, ekonomistę rolnego i historyka literatury Jana Gwalberta Pawlikowskiego¹⁴ oraz teoretyka wychowania fizycznego i higieny szkolnej Eugeniusza Piaseckiego¹⁵. Na posiedzeniu tym obrano też dyrektora WPKN, którym został – nie uczestniczący w posiedzeniu – historyk Witold Nowodworski¹⁶. Kandydatura jego została zgłoszona w zasadzie tylko dlatego, że w tym czasie zajmował dość odpowiedzialne stanowisko naukowe i jego osoba nie wzbudzała u władz rosyjskich zbyt dużych zastrzeżeń. Na tym też pierwszym posiedzeniu przedyskutowano program studiów na WPKN, przy czym zastanawiano się, w jaki sposób ominąć pozwolenie Ministerstwa Oświecenia Publicznego zezwalające jedynie na wykłady z zakresu nauk humanistycznych i włączyć do programu WPKN także przedmioty przyrodnicze. Uczestnik posiedzenia, H. Ułaszyn, w swym *Dzienniku* ujmował to w sposób następujący: „Každy z nas obecnych zgłosił też i tytuły wykładów. Trzeba lawirować: kursy według rządowego programu wzgl. warunków na pozwolenie muszą mieć cechy huma-

¹¹ Czesław Białobrzeski (1878–1953), od 1907 r. docent, a od 1914 r. profesor fizyki i geofizyki Uniwersytetu św. Włodzimierza, autor pionierskich prac z zakresu jonizacji dielektryków i astrofizyki. Po przybyciu do Polski mianowany został w 1919 r. prof. zw. fizyki i radiologii UJ, a następnie w 1921 r. prof. zw. fizyki teoretycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Członek PAU (1921), TNW (1922), ANT (1923) i wielu innych tow. pol. i zagranicznych. Wiceprezes Międzynarodowej Unii Fizyki Czystej i Stosowanej.

¹² Joachim Bartoszewicz (1867–1938), polityk endecki, publicysta, w latach 1906–1912 red. nac. „Dziennika Kijowskiego”, w 1918–1919 członek Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu, senator z ramienia ND (1921–1927), prezes Stronnictwa Narodowego (1928–1937).

¹³ Emil Dunikowski (1855–1924), kierował od 1887 r. do śmierci na Uniwersytecie Lwowskim katedrą mineralogii, choć przede wszystkim zajmował się problematyką budowy Karpat i geologią naftową, z zakresu których opublikował szereg wartościowych prac. Był także autorem kilku książek, w których opisał swoje podróże badawcze po Ameryce. W Kijowie przebywał w latach 1915–1918.

¹⁴ Jan Gwalbert Pawlikowski (1860–1939), zajmował się również tatarnictwem, ochroną przyrody i polityką, w latach 1891–1904 kierował katedrą ekonomii społecznej w Akademii Rolniczej w Dublanach, a w 1907–1912 Szkołą Nauk Politycznych we Lwowie. W okresie 1915–1918 przebywał w Żytomierzu, gdzie rozwinął rozległą działalność oświatową. W roku 1917 m.in. współorganizował Macierz Polską na Wołyniu i podległe jej polskie szkolnictwo. Członek PAU (1925). Pawlikowski jednak członkostwa Rady Profesorów WPKN – najprawdopodobniej z przyczyn zdrowotnych – nie przyjął.

¹⁵ Eugeniusz Piasecki (1872–1947), w latach 1905–1915 wykładał na Uniwersytecie Lwowskim (habilitacja w 1909 r. tamże) higienę szkolną oraz teorię wychowania fizycznego. Był autorem licznych prac z tego zakresu, jak również publikacji poświęconych harcerstwu. W Kijowie przebywał od 1915 r. do wiosny 1918 r. W 1919 r. powołany został na profesora pierwszej w Polsce katedry wychowania fizycznego i higieny szkolnej na Uniwersytecie Poznańskim, którą zajmował do śmierci.

¹⁶ Witold Nowodworski (1861–1923), docent Uniwersytetu Petersburskiego, w 1906 r. mianowany został profesorem historii powszechnej w Instytucie Historyczno-Filologicznym ks. Bezbordoko w Nieżynie. Wkrótce został też docentem Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie (1908 r.), a ponadto od 1909 r. prowadził wykłady z historii powszechnej w Kijowskim Instytucie Handlowym. W 1921 r. został profesorem historii powszechnej na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.

nistyczne wzgl. polonistyczne, a chodzi nam o spożytkowanie też sił przyrodniczych, które tu posiadamy [...]”¹⁷.

Drugie z kolei posiedzenie Rady Profesorów WPKN odbyło się u Peretjatkowiczowej w dwa dni później, 28 stycznia 1917 r. Oprócz uczestników pierwszego posiedzenia wzięli w nim także udział: Bartoszewicz, Dunikowski i Piasecki. Na zebraniu kontynuowano dyskusję o charakterze i programie Kursów, ustalono stawkę honorarium za wykłady, która miała wynosić pięć rubli za godzinę i którą pokrywali zamożniejsi słuchacze, niezamożni mieli być z opłat zwolnieni. Ustalono również, że wykłady rozpoczną się 13 lutego 1917 r.¹⁸ w lokalu gimnazjum Peretjatkowiczowej. Wiadomość o utworzeniu WPKN i o ustaleniach podjętych na posiedzeniach Rady Profesorów przekazano do „Dziennika Kijowskiego”, który od tego czasu będzie szczegółowo zawiadamiał o wszelkich sprawach związanych z Kursami. Informacje o powstaniu WPKN zamieściły również inne gazety i czasopisma polskie wychodzące w Rosji¹⁹.

Zaplanowana data rozpoczęcia wykładów nie została dotrzymana. Złożyło się na to wiele przyczyn zarówno charakteru organizacyjnego, jak i politycznego. Nowodworski nie przyjął stanowiska dyrektora WPKN, zgodził się jedynie prowadzić wykłady i wejść do Rady Profesorów. Musiano więc wybierać dyrektora spośród innych osób, ostatecznie wybrano Bohdana Szyszkowskiego. Nadal dyskutowano o programie Kursów, o kategoriach wykładowców, a także o zabezpieczeniu materialnym tworzonej uczelni.

Program wykładów – aby być zatwierdzonym przez władzę – musiał być dostosowany do szczupłych ram uzyskanej przez Peretjatkowiczową koncesji. Wykładowców podzielono na dwie kategorie: profesorów i docentów. Pierwsi tworzyli wspomnianą Radę Profesorów, która miała kierować i czuwać nad odpowiednim poziomem naukowym Kursów, jak i w ogóle decydować o wszelkich sprawach dotyczących uczelni. Rada również przyjmowała docentów, po uprzednim wykazaniu przez nich swych prac naukowych. Do Rady Profesorów pozyskano w tym czasie historyka medycyny Władysława Szumowskiego²⁰, a do grona docentów prawnika Wawrzyńca Kubalę²¹. Utworzono również Radę Opiekuńczą WPKN z Franciszkiem hr. Potockim (1877–1949) na czele, która zajęła się sprawami gospodarczymi i finansowymi. Z rady tej w kilka miesięcy później wyłoni się i przejmie jej zadania Towarzy-

¹⁷ H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 70.

¹⁸ *Ibidem*, k. 71–72.

¹⁹ M. in.: Verax, *Listy z Kijowa*, „Sprawa Polska”, Piotrograd 1917, nr 5, s. 76–77; *Wyższe Polskie Kursy Naukowe W. Peretjatkowiczowej w Kijowie*, „Wiadomości Bibliograficzne”, Kijów 1917, nr 2, s. 62–63.

²⁰ Władysław Szumowski (1875–1954), w 1908 r. na Uniwersytecie Lwowskim uzyskał drugą z kolei w Polsce habilitację z historii medycyny. W 1920 r. powołany został na prof. zw. historii i filozofii medycyny UJ i stanowisko to pełnił do końca roku 1947. Autor około 150 prac. Członek PAU (1938), Międzynarodowej Akademii Historii Nauki w Paryżu i innych towarzystw polskich i zagranicznych.

²¹ Warzyniec Kubala (1885–1967), absolwent i doktor prawa (1912) Uniwersytetu Lwowskiego, działacz polityczny związany z endecją. Emigrował do Rosji w 1915 r. Po powrocie do Polski osiedlił się w Warszawie (1919–1930 i po 1935 r.), następnie powrócił na kilka lat do Lwowa (1930–1935), po drugiej wojnie światowej osiadł na stałe w Katowicach. Wiceprezydent Lwowa (1931–1934) i sędzia Najwyższego Trybunału Administracyjnego w Warszawie (po 1935 r.).

stwo Popierania Polskiej Kultury i Nauki na Rusi²². Zastanawiano się również – co jednak odłożono do realizacji w przyszłości – nad zorganizowaniem przy Kursach laboratoriów, biblioteki naukowej²³, nad stypendiami dla słuchaczy. Projektowano nadać Kursom imię zmarłego przed rokiem Henryka Sienkiewicza, od czego jednak – z powodu pewnych sprzeciwów²⁴ – odstąpiono.

Jednocześnie, już w warunkach rewolucji lutowej, w marcu 1917 r., prowadzono zapisy chętnych do studiowania, których zgłosiło się nadspodziewanie dużo, blisko pięciuset, ze zdecydowaną przewagą kobiet. Słuchaczy Kursów dzielono na stałych i wolnych; pierwsi musieli się wykazać dyplomem ukończonej szkoły średniej i zobowiązani byli wysłuchać minimum 10 godzin wykładów tygodniowo, a po skończonym półroczu zdać odpowiednie egzaminy i kolokwia; od drugich nie wymagano ukończenia szkoły średniej, mogli zapisywać się na dowolną liczbę wykładów, ale nie mieli praw, jakie przysługiwały słuchaczom stałym. Opłata czesnego wynosiła po 3 rb. 50 kop. od godziny wykładu²⁵.

Po tych wszystkich ustaleniach, zapadłych ostatecznie już po powstaniu Rządu Tymczasowego z Gieorgijem Lwowem jako premierem na czele, nastąpiło w dniu 31 marca 1917 r. uroczyste otwarcie WPKN. Rozpoczęło się ono przed południem w sobotę o godzinie 11-tej od solennego nabożeństwa w kościele Św. Aleksandra, a następnie, już po południu, o 16-tej, przeniesiono się do sali klubu polskiego „Ogniwo”, gdzie wobec zapisanych słuchaczy i zaproszonych gości licznych polskich organizacji Kijowa kontynuowano inaugurację. Przemawiali na niej: dyrektor WPKN, prof. B. Szyszkowski, profesorzy J. Bartoszewicz i W. Nowodworski, hr. F. Potocki, z grona słuchaczy zabierał głos student B. Domoślawski. Po tym prof. Emil Dunikowski miał wykład: *Oblicze ziemi polskiej*²⁶. W dwa dni później rozpoczęły się objęte programem wykłady, które tymczasowo prowadzono codziennie od godz 17-tej do 21-ej w dość szczupłym lokalu gimnazjum Peretjatkowiczowej (ul. Włodzimierska 47), gdzie dla WPKN wydzielono dwie sale.

Wypada powiedzieć parę słów o orientacjach politycznych skompletowanej kadry dydaktycznej i przede wszystkim o programie studiów.

²² Pierwsze posiedzenie tego towarzystwa – powołanego 1 maja 1917 r. – odbyło się 24 lipca 1917 r. Zaaprobowano na nim wcześniej ustaloną listę członków zarządu, składającego się m.in. z prezesa hr. Franciszka Potockiego oraz wiceprezesów: Wiktora Skibniewskiego i Henryka Ułaszyna. Por. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 90, 107. Kazimierz Wierzejski – w książce *Fragmenty z dziejów polskiej młodzieży akademickiej w Kijowie*, Warszawa 1939, s. 132 – pisze, iż Towarzystwo Popierania Kultury i Nauki Polskiej na Rusi powstało 11 listopada 1917 r., jednak, w świetle *Dziennika Ułaszyna*, datę tę należy uznać za błędną.

²³ Sprawę stworzenia w Kijowie polskiej biblioteki naukowej, służącej przede wszystkim młodzieży studiującej, podniósł już w końcu 1916 r. publicysta Eugeniusz Starczewski w artykule *O sprawie latwej, a pilnej*, „Dziennik Kijowski”, 1916, nr 347 (z 29 XII), s. 1–2. Uważał on, że istniejące wówczas w Kijowie cztery polskie publiczne wypożyczalnie książek (Idzikowskiego, Gieryna, Rakowskiej i Skibniewskiej) są bardzo źle zaopatrzone (z wyjątkiem wypożyczalni Idzikowskiego) w dzieła naukowe. Starczewski postulował, aby projektowaną bibliotekę umieścić tymczasowo przy kijowskim Kole Literatów i Dziennikarzy Polskich. Do sprawy tej nawiązano w trakcie organizowania WPKN. Zob. Verax, *op. cit.*, s. 77.

²⁴ H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 74.

²⁵ S. L. Kamiński, *op. cit.*, s. 87.

²⁶ „Dziennik Kijowski”, 1917, nr 76, s. 2.

Pierwsze grono dydaktyczne WPKN, działające do lipca 1917 r., składało się z dwunastu profesorów i trzech tzw. docentów, wśród tych drugich do wspomnianego już Kubali dołączyli wiosną 1917 r. dwaj bawiący wówczas w Kijowie: historyk literatury polskiej i francuskiej, krytyk teatralny Władysław Günther²⁷ oraz historyk Stanisław Zieliński. Trzech profesorów (Białobrzeski, Jakubanis i Klinger) w pierwszym semestrze jeszcze wykładów nie podjęło. Dominującą rolę w kadrze nowej uczelni odgrywali lwowianie, działacze bądź zdeklarowani sympatycy endecji. Zdominowali oni także przedstawicieli WPKN w Polonii kijowskiej²⁸, w osobach Szyszkowskiego, Bartoszewicza i Nowodworskiego. Nieco na stronie stali Białobrzeski, Jakubanis i Klinger, Drogoszewski skłaniał się raczej ku umiarkowanym socjalistom, a Ułaszyn ku niezależnym demokratom.

W wydrukowanym planie wykładów na półroczu wiosenne 1917 r. uwzględniono 15 przedmiotów, wszystkie miały charakter humanistyczny. Dotyczyły one historii politycznej Polski, historii polskiej myśli społecznej, historii literatury polskiej, historii oświaty i wychowania w Polsce, archeologii z elementami geologii historycznej ziem polskich, językoznawstwa ze szczególnym uwzględnieniem języka polskiego, ekonomii i wreszcie filozofii przyrody. W sumie przeznaczano na wykłady 31 godzin (w tym 2 godz. ćwiczeń) w tygodniu.

Dla bliższej orientacji, jak i dla poznania kierunków ogólnych zawartych w programie studiów na WPKN, warto przytoczyć pełny spis wykładanych tam przedmiotów w semestrze wiosenno-letnim 1917 r. Jest on następujący:

Humanizm i Reformacja w Polsce (2 godz. tyg.) – W. Nowodworski; Sejm Czteroletni i Konstytucja 3 Maja (2 godz. tyg.) – S. Zieliński; Idee społeczne Polski w XIX i XX w. (3 godz. tyg.) – S. Grabski; Rozwój romantyzmu w Polsce (2 godz. tyg.) – A. Drogoszewski; Literatura Francji i Polski w XVIII wieku (2 godz. tyg.) – W. Günther; Dzieje uniwersytetów w Polsce (2 godz. tyg.) – W. Szumowski; Dzieje wychowania fizycznego w Polsce (1 godz. tyg.) – E. Piasecki; Pradzieje ziemi polskiej (3 godz. tyg.) – E. Duniowski; Wstęp do językoznawstwa (1 godz. tyg.) – H. Ułaszyn; Język staro-

²⁷ Władysław Günther (1885–1967?), odbywał studia w Sorbonie, gdzie uzyskał w 1908 r. doktorat, nostryfikowany na UJ w 1909 r. Przed przybyciem do Kijowa – do którego był ewakuowany po wybuchu wojny (następnie przez półtora roku przebywał w Kazaniu, do Kijowa powrócił w 1916 r., wyjechał zaś w końcu października 1918 r.) – zdołał opublikować wiele prac z historii literatury polskiej (m.in. o Fredrze) i francuskiej. Opracował wydane w 1912 r. we Lwowie *Dziela Moliera*, jak też wiele jego komedii w serii wyd. „Teatr dla Wszystkich”. W Kijowie współpracował z teatrem polskim, bodaj najlepszym z polskich w czasie wojny. W latach 1919–1945 zajmował stanowiska na zagranicznych placówkach dyplomatycznych. Od 1950 r. był wykładowcą, a od 1960 r. profesorem literatury polskiej w Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie (PUNO). Autor wspomnień (Paryż 1963), a także redaktor trzech monografii zbiorowych (Londyn 1959, 1962 i 1967), poświęconych Z. Krasińskiemu, C. K. Norwidowi i H. Sienkiewiczowi.

²⁸ O wpływowej roli politycznej lwowian wśród kijowskiej inteligencji polskiej pisał w ten sposób E. Starczewski: „Aż oto wybuchła wielka wojna europejska [...] do Kijowa zjechali liczni przedstawiciele wpływowego stronnictwa Demokracji Narodowej ze Lwowa, z całym swym sztabem naczelnym. Żywioty te ultranacjonalistyczne, zaprawione w Galicji do bezwzględnej walki z Ukraińcami, konserwatystami, demokratami itp., a po wybuchu wojny zapatrzone w «lux ex oriente» i przepojone wiarą w pomyślność Polski, zjednoczonej pod berłem carów, same zdyscyplinowane, karne, mające w Kijowie licznych jawnych i ukrytych stronników i sympatyków, bez trudu opanowały niezdyscyplinowane i rozbite społeczeństwo miejscowe” (*Życie polskie na Ukrainie*, Kijów 1917, s. 25).

-cerkiewno-słowiański (1 godz. wykład. + 1 godz. ćwiczeń tyg.) – H. Ułaszyn; Zarys rozwoju Polski (3 godz. tyg.) – S. Grabski; Siły ekonomiczne Polski (2 godz. tyg.) – W. Kubala; Stosunki ekonomiczne ziem ruskich (2 godz. tyg.) – J. Bartoszewicz; Z zagadnień filozofii przyrody (2 godz. tyg.) – B. Szyzkowski²⁹.

Niemal z chwilą otwarcia WPKN zorganizowano – na wzór istniejących przy uniwersytetach zagranicznych – tzw. Powszechne Wykłady Uniwersyteckie, których zadaniem było popularyzowanie najnowszych i najbardziej interesujących gałęzi wiedzy dla szerszej publiczności. Wykłady te urządzano pod protektoratem i kierunkiem grona profesorów WPKN, później zaś Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego. Odbywały się one kilka razy w tygodniu w lokalu Kursów w późniejszych godzinach wieczornych (zwykle rozpoczynały się o godz. 20-tej). Opłata za wstęp dla wszystkich wynosiła 25 kopiejek. Tematy wykładów były bardzo różnorodne, choć z przewagą problematyki przyrodniczej i historycznej oraz ekonomicznej, z wybieganiem w przyszłość do oczekiwanego a bliskiego – to przekonanie było dość powszechne – państwa polskiego³⁰. Nad wykładami powszechnymi czuwał wybrany Komitet, ukonstytuował on się w końcu kwietnia 1917 r. w następującym sześciuosobowym składzie: profesorowie WPKN – Cz. Białobrzewski, E. Piasecki i H. Ułaszyn oraz przedstawiciele kijowskich organizacji polskich – Jan Kornecki, Stanisław Srokowski i Stankiewiczówna³¹.

Na przełomie kwietnia i maja 1917 r. słuchacze WPKN zorganizowali Bratnią Pomoc, studenckie stowarzyszenie mające głównie za cel samopomoc materialną i wydawanie stenografowanych wykładów. Nowo utworzona organizacja nawiązała zrazu kontakty z polskimi Bratnimi Pomocami działającymi przy Uniwersytecie św. Włodzimierza, Wyższych Kursach Żeńskich, Kijowskim Instytucie Politechnicznym, Kijowskim Instytucie Handlowym i Kijowskim Konserwatorium. Od tego czasu będzie uczestniczyła we wszelkich imprezach organizowanych przez wspomniane polskie akademickie stowarzyszenia samopomocowe³².

Semestr wiosenny zakończył się egzaminami i kolokwiami na przełomie czerwca i lipca 1917 r. W tym też czasie trwały dyskusje Rady Profesorów nad rozszerzeniem programu studiów na WPKN. W posiedzeniach Rady zaczął

²⁹ *Wyższe Polskie Kursy Naukowe. Plan wykładów. Rok 1917. Półrocze wiosenne*, [Kijów 1917]. Jest to b. rzadki druk ulotny. Korzystaliśmy z egzemplarzy przechowywanych w Centralnym Archiwum Historycznym Ukrainiejskiej SRR w Kijowie (f. 707, d. 10, cz. 65, k. 68) oraz w BN. S. L. Kamiński, *op. cit.*, przed wydrukowaniem *Planu wykładów...*, sygnalizował, że E. Dunikowski będzie miał wykłady zatytułowane O szlachetnych metalach i drogich kamieniach, a W. Szumowski oprócz wykładów dotyczących dziejów wyższych uczelni w Polsce będzie również prowadził „seminarium metodologii pracy naukowej”. Wszystko wskazuje na to, iż wspomniane wykład i seminarium nie doszły do skutku w semestrze wiosennym, lecz dopiero w następnym, już po przekształceniu WPKN w Polskie Kolegium Uniwersyteckie.

³⁰ Dla przykładu podajemy – za „Dziennikiem Kijowskim” – tematy wykładów w pierwszym tygodniu czerwca 1917 r.: Błękit nieba, zorza północna i wysokość atmosfery (wykładowca B. Szyzkowski); Przyszłość miast polskich (E. Piasecki); Z techniki nowoczesnej (S. Bryła); Ewolucja Ziemi (B. Szyzkowski i E. Dunikowski); Idee romantyzmu polskiego (A. Drogoszewski).

³¹ H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 89.

³² Wspomniane autonomiczne Bratnie Pomoce wyznaczały swych delegatów do zarządu Centrali Bratnich Pomocy. Centrala utrzymywała stołówkę (na ul. Rajtarskiej), a także pośredniczyła w pozyskiwaniu przez studentów korepetycji, organizowała tzw. polskie wiece akademickie itp.

uczestniczyć nowy jej członek, wybitny działacz oświatowy, fizyk Stanisław Kalinowski³³. Wykłady podejmie on dopiero w przyszłym semestrze zimowym. Rada podjęła też decyzję o wyborze nowego dyrektora Kursów. Wybory zorganizowano 21 czerwca 1917 r., ale wybrany wówczas Białobrzeski, jak i następnie Ułaszyn stanowiska tego nie przyjęli³⁴, sprawę więc odłożono.

W początkach lipca 1917 r. obradował w Kijowie tzw. Sejm polski na Rusi, na którym były redaktor i wydawca „Wiadomości Bibliograficznych”, ksiądz Feliks Sznarbachowski, zgłosił wniosek o utworzenie na WPKN katedry teologii. Sprzeciwił się temu kategorycznie H. Ułaszyn, zwracając uwagę, iż gremium to nie może nic narzucać Kursom, instytucji autonomicznej i niezależnej. Stanowisko Ułaszyna gorąco poparli dwaj inni profesorowie WPKN, mianowicie Piasecki i Szumowski, w rezultacie czego wniosek ks. Sznarbachowskiego oddalono³⁵. Działo się to wówczas, kiedy postanowiono znacznie rozszerzyć program studiów na WPKN, włączając do niego wiele przedmiotów przyrodniczych i ścisłych, a także medycznych (m.in. biologię ogólną, antropologię, mineralogię, geologię, szereg wykładów z zakresu nauk matematyczno-fizyczno-chemicznych)³⁶.

Latem 1917 r. przybył do Kijowa ze Szwajcarii Ludwik Janowski, podówczas urlopowany docent i zastępca profesora literatury rosyjskiej i literatury wschodniosłowiańskich Uniwersytetu Jagiellońskiego³⁷. W drugiej połowie lipca Janowski dokooptowany został do grona wykładowców i zarazem Rady Profesorów WPKN, niebawem wybrano go również na członka Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego w Kijowie oraz na dyrektora gimnazjum żeńskiego Wacławy Peretjatkowiczowej³⁸. Z inicjatywy Janowskiego WPKN przekształ-

³³ Stanisław Kalinowski (1873–1946), absolwent i asystent (1896–1897) Uniwersytetu św. Włodzimierza, asystent Kijowskiego Instytutu Politechnicznego (1898–1899), następnie do 1915 r. pracował w Warszawie, m.in. był tam wykładowcą fizyki doświadczalnej w Towarzystwie Kursów Naukowych i inicjatorem budowy pierwszego na ziemiach polskich obserwatorium magnetycznego w Świdrze k. Warszawy (od 1946 r. im. S. Kalinowskiego). W Kijowie przebywał w latach 1915–1918, gdzie wykładał fizykę w prywatnych szkołach polskich i działał b. aktywnie na niwie oświatowej, a także redagował czasopismo „Przegląd Naukowy i Pedagogiczny”. Po powrocie do Polski został m.in. profesorem Wolnej Wszechnicy Polskiej (do 1939 r., w latach 1919–1924 rektor tamże) i Politechniki Warszawskiej (od 1921 r.). Autor licznych prac z zakresu badań magnetyzmu ziemskiego, podręczników fizyki i publikacji o tematyce społeczno-politycznej.

³⁴ H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 96.

³⁵ *Ibidem*, k. 99.

³⁶ Zob. szczegółowiej: *Wyższe Polskie Kursy Naukowe w Kijowie. Plan wykładów. Rok akad. 1917/1918. Semestr zimowy*, [Kijów 1917, druk wyszedł w końcu lipca]. Egzemplarze zachowane w Centralnym Archiwum Historycznym Ukraińskiej SRR w Kijowie (sygn. 707, d. 10, cz. 65, k. 67 i 74) oraz w BN. Zob. też *Wyższe Polskie Kursy Naukowe w Kijowie. Program na semestr zimowy 1917/1918*, „Dziennik Kijowski”, 1917, z dn. 31 lipca. Też BN, wycinek, II 7783, k. 112.

³⁷ Ludwik Janowski (1878–1921). Studia uniwersyteckie odbył w Kijowie, Krakowie, Lwowie, Monachium, Lozannie i Genewie. Doktoryzował się na UJ w 1909 r., w trzy lata później tamże habilitował się na podstawie rozprawy *Uniwersytet Charkowski w początkach swego istnienia (1805–1820)*. Okres wojny spędził w Szwajcarii i Kijowie. W 1919 r. mianowany został prof. nadzw. historii kultury na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (zwyčajnym został w 1920 r.). Opublikował około 170 prac, w większości dotyczyły one szkolnictwa i ruchu naukowego na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej (Uniwersytet Wileński, Liceum Krzemienieckie, Akademia Połocka itp.).

³⁸ List Szyszkowskiego do Janowskiego, 26 VII 1917, BN, rkps IV 7729, k. 105. W dniu 2 sierpnia 1917 r. Zarząd zatwierdził kandydaturę Janowskiego na członka ZNP w Kijowie. BN, rkps IV 7729, k. 106, 148–149.

cone zostały w Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie (w skrócie PKU). Janowski był projektodawcą nazwy uczelni, został również wybrany na jej pierwszego rektora na rok akademicki 1917/1918³⁹. Prorektorem został Bohdan Szyszkowski, były dyrektor WPKN, na sekretarza zaś Kolegium wybrało Jana Kamińskiego.

Ogólna koncepcja charakteru PKU powstała w wyniku dyskusji w gronie wykładowców dawnych WPKN. Przeważał pogląd, reprezentowany przez H. Ułaszyń, że Kolegium powinno być zakładem naukowym typu uniwersyteckiego z trzyletnim programem studiów zakończonych egzaminem-licencjatem. Kolegium przeznaczone było dla absolwentów i absolwentek szkół średnich, pragnących kontynuować swoje kształcenie oraz poświęcić się pracy naukowej. Program nauczania w Kolegium w dwóch zasadniczych działach: humanistycznym i matematyczno-przyrodniczym, miał odpowiadać zakresowi nauk wykładanych na wydziałach filozoficznych uniwersytetów polskich⁴⁰. Uwzględniono również w ograniczonych ramach nauki medyczne, które w zasadzie miały być przeznaczone – jako uzupełniające – dla polskich słuchaczy wydziałów lekarskich Uniwersytetu Św. Włodzimierza i Wyższych Kursów Żeńskich (Uniwersytetu Św. Ołgi).

Głównymi celami działalności PKU oprócz dawania ogólnego wykształcenia wyższego i pracy nad postępowaniem nauk były: przygotowanie specjalistów we właściwych gałęziach wiedzy oraz przysposobienie personelu nauczycielskiego dla szkół. To ostatnie zadanie było szczególnie ważne z racji ogromnego w owym czasie zapotrzebowania na wykwalifikowanych nauczycieli polskich na całej zachodniej Ukrainie. Szczegółowy statut PKU opracowany został ostatecznie na początku kwietnia 1918 r. przez komisję, w skład której wchodził, oprócz Janowskiego, Czesław Białobrzęski, Władysław Szumowski i Henryk Ułaszyń. Jak wynika ze statutu, działalność PKU planowana była na długie lata. Autorzy statutu spodziewali się, że PKU będzie trwałym elementem w życiu naukowym Kijowa⁴¹. W przyszłości projektowano rozszerzenie dzia-

³⁹ H. Ułaszyń *Dziennik...*, k. 121; *Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie*, „Dziennik Kijowski”, 1917, z 24 września; A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *Działalność naukowa i społeczna Ludwika Janowskiego*, [w:] L. Janowski, *W promieniach Wilna i Krzemieńca*, Wilno 1923, s. 31; J. Wilczyński, *Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie 1917–1919*, [w:] *Pamiętnik Kijowski*, t. 2, Londyn 1963, s. 197–198. Przemianowanie WPKN na PKU tu i ówdzie zostało przyjęte krytycznie. Najostrzej wyraził się o tym E. Starczewski (*Życie polskie...*, s. 39), który pisał: „A przemianowanie naszych «Wyższych Kursów Naukowych» w Kijowie na «Kolegium Uniwersyteckie» z «rektorem» na czele – trąci już megalomanią i «pawiem narodów», od czego pora by nam już się odzwyczajając. Będzie też, myślę, niezbyt przyjemnie, gdy po wojnie ten «rektor» polski zaraz zginie, a nastąpi to zdaje się na pewno, a natomiast w ukraińskim Uniwersytecie Kijowskim Polacy, jako mniejszość narodowa, uzyskają kilka katedr polskich, tak, jak w uniwersytetach polskich nic nie będziemy mieli przeciwko utworzeniu kilku katedr dla wykładów ukraińskich, litewskich lub białoruskich”. Starczewskiemu odpowiedział H. Ułaszyń w artykule *Z powodu nazwy „Kolegium uniwersyteckie”* („Gazeta Narodowa”, 1917, nr 73), sprowadzając całą sprawę do nieporozumienia. Też A PAN, III-162, jedn. 302, k. 76–77.

⁴⁰ H. Ułaszyń, *Dziennik...*, k. 166; *Sprawozdanie ze stanu Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego w Kijowie w roku akademickim 1917/18*, BN, rkps II 7739, k. 151; *Polskie Kolegium Uniwersyteckie*, „Dziennik Kijowski”, 1917, z 23 września; H. Ułaszyń, *Z powodu nazwy...*; J. Wilczyński, *op. cit.*, s. 202.

⁴¹ *Statut Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego*, BN, rkps II 7781, k. 19; H. Ułaszyń, *Dziennik...*, k. 127, 133, 166, 169, 174, 179; *Sprawozdanie ze stanu...*, k. 156. Zob. też aneks *Statut...*, §§ 1–9, 15, 19–20, 26, 65, 86.

łalności Kolegium do rozmiarów pełnego uniwersytetu ze wszystkimi wydziałami, w tym i teologicznym⁴².

Inauguracja działalności Kolegium nastąpiła 12 października (29 września wg. st. stylu) 1917 r. Pięknie wydrukowane na papierze czerpanym zaproszenie, złożone przez Witolda Klingera, brzmiało: „Collegii Philosophici Polonorum Kijoviensis quod anno proximo conditum et instauratum, nunc autem in majus auctum, cum juventutem educare et ad humanitatem informare, tum litteras atque artes ingenuas promovere et excolere in votis habet, Rector et Senatus per hasce litteras praesentes Te, Domine Reverendissime, vocant invitanteque, ut die vicesima nona mensis Septembris and horam quartam in aula Collegii solemnia novi anni academici inchoandi una concelebres scholisque incipiendis adistere condigneris”⁴³. Zaproszenie to rozesłano do przedstawicieli społeczności polskiej oraz wszystkich ważniejszych instytucji narodowościowych i wyznaniowych w Kijowie, w tym także do profesorów Uniwersytetu św. Włodzimierza oraz wszystkich kijowskich zakładów naukowych. Na inauguracji, która odbyła się w tzw. sali aktowej gmachu szkoły Wacławy Peretjatkowiczowej przy Zaułku Ryłskim 10, uroczyste przemówienia wygłosili: rektor Ludwik Janowski, Franciszek hr. Potocki — prezes Towarzystwa Popierania Kultury i Nauki Polskiej na Ukrainie, Joachim Bartoszewicz — prezes Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi oraz delegat Ukraińskiego Ministerstwa Oświaty, Zajcew. W imieniu młodzieży studiującej zabierał głos student Halikowski. Wykłady inauguracyjne wygłosili: Ludwik Janowski na temat oświaty polskiej na Rusi po rozbiorach oraz Julian Talko-Hryncewicz o związkach Kijowa z kulturą polską⁴⁴.

W pierwszym półroczu zajęcia rozpoczęły się 13 października, pierwszy zaś regularny wykład — Juliana Talko-Hryncewicza — odbył się 16 października. Półroczne zakończyło się 3 stycznia 1918 r. W zajęciach uczestniczyło 718 słuchaczy, w tym 527 kobiet i 191 mężczyzn. Wśród studentów dominowała młodzież z Ukrainy — 473 osoby (65,9%), z Królestwa pochodziło 162 studentów

⁴² Utworzenie katedr: religii, historii kościoła katolickiego, dogmatyki i teologii katolickiej na WPKN w Kijowie było postulatem pierwszego zjazdu organizacji polskich na Rusi we wrześniu 1917 r., wówczas to polecono rozważenie tej kwestii Polskiemu Komitetowi Wykonawczemu („Dziennik Kijowski”, 1917, z 22 września). Sprawa utworzenia katedry teologii powróciła także w Polskim Kolegium Uniwersyteckim w czerwcu 1918 r., wówczas jednak zagadnienie to odłożono z powodu nie sprzyjających warunków — Kijów był zajęty przez bolszewików. Ostatecznie katedra teologii nie została w ogóle utworzona. Mimo interwencji Janowskiego u władz radzieckich nie otrzymano również zgody na wykłady religii w szkołach polskich. Por. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 197, 279.

⁴³ BN, rkps II 7739, k. 103. Reprodukcję zaproszenia zamieszcza J. Wilczyński, *op. cit.*, s. 200—201.

⁴⁴ BN, rkps II 7739, k. 93—102; L. Janowski, *Oświata polska na Rusi po rozbiorach. Wykład inauguracyjny na uroczystym otwarciu roku akademickiego d. 29 października* [błąd, powinno być września — J. R. i L. Z.] 1917 r. w *Polskim Kolegium Uniwersyteckim w Kijowie*, Kijów 1917; też L. Janowski, *W promieniach Wilna...*, s. 237—253; J. Talko-Hryncewicz, *Z przeżytych dni*, Warszawa 1932, s. 151—155. Przedruk tegoż: *W Kijowie 1918 roku*, [w:] *Pamiętnik Kijowski*, t. 4, Londyn 1980, s. 144—145; A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *op. cit.*, s. 32; H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 124; *Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie*, „Dziennik Kijowski”, 1917, numer z 23, 24 i 29 września [wszystkie wg st. stylu]; *Otwarcie Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego*, „Gazeta Narodowa”, 1917, z 30 września; BN, rkps II 7783, k. 123, 127, 129, 129a.

(22,5%), z Litwy 50 studentów (7%), z Galicji 29 studentów (4%) i troje studentów z Rosji (0,6%)⁴⁵.

Jeśli chodzi o narodowość i wyznanie słuchaczy, to okazuje się, że tylko siedmiu było narodowości niepolskiej (dwóch Ormian, Czech, Bułgar, Gruzin, Ukrainiec i Węgier), a poza wyznaniem rzymskokatolickim w liczbie 698 było tylko 3 Ormian-katolików, 8 ewangelików, 5 bezwyznaniowych, prawosławnych zaś, grekokatolików i mahometan – po jednym. Wiek słuchaczy – podany w ogłoszonej statystyce grupowo – wynosił: od lat 17 do 20 – 159 osób, od 20 do 25 – 314 osób, od 25 do 30 – 311 osób, wreszcie ponad lat 30 – 114 osób⁴⁶.

W pierwszym półroczu było 75 godzin wykładowych tygodniowo, w tym 34 godziny nauk humanistycznych i 41 godzin nauk matematyczno-przyrodniczych. Wykładających było osiemnastu (15 profesorów i 3 adiunktów): I. Abramowiczówna, Cz. Białobrzeski, S. Bryła, A. Drogoszewski, E. Dunikowski, H. Jakubanis, L. Janowski, S. Kalinowski, W. Klinger, L. Kordysz, W. Nowodworski, E. Piasecki, W. Szumowski, B. Szyszkowski, J. Talko-Hryncewicz, M. Treter, J. Wilczyński i H. Ułaszyn⁴⁷. Wśród wymienionych wykładowców sześćcioro związało się z uczelnią dopiero w październiku 1917 r. Byli to: Izabela Abramowiczówna⁴⁸, Stefan Bryła⁴⁹, Leon Kordysz⁵⁰, Julian Talko-Hryncewicz⁵¹, Mieczysław Treter⁵² i Jan Wilczyński⁵³.

⁴⁵ *Sprawozdanie ze stanu...*, k. 99. Por. też A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *op. cit.*, s. 35; J. Wilczyński, *op. cit.*, s. 199.

⁴⁶ Dane za J. Wilczyński, *op. cit.*, s. 199. W podanych danych dotyczących wieku słuchaczy tkwi gdzieś błąd. Po podsumowaniu bowiem liczb w poszczególnych grupach wiekowych otrzymujemy liczbę ogólną słuchaczy 898.

⁴⁷ Szczegółowy wykaz tematów wraz z liczbą godzin i studentów patrz tabela 1.

⁴⁸ Izabela Abramowiczówna, siostra docenta matematyki Uniwersytetu św. Włodzimierza i profesora Uniwersytetu Poznańskiego Kazimierza Abramowicza. Wybitnie uzdolniona, w 1912 r. zakończyła eksternistyczne studia matematyczne na Uniwersytecie św. Włodzimierza i otrzymała – jako pierwsza kobieta na Wydziale Fizyko-Matematycznym – dyplom I. stopnia. Po uzyskaniu zgody ministra oświecenia publicznego pozostała na uniwersytecie (bez stypendium) i zdawała egzaminy na stopień naukowy magistra, pracując jednocześnie jako nauczycielka w kijowskich gimnazjach żeńskich.

⁴⁹ Stefan Bryła (1886–1943), do Kijowa przybył jako dr nauk technicznych i docent statyki budowli Szkoły Politechnicznej we Lwowie (od 1910 r.) oraz autor szeregu pionierskich publikacji naukowych. W Kijowie aktywnie się udzielał w organizacjach polskich, był m.in. współzałożycielem i prezesem Związku Inżynierów i Techników Polskich w Rosji. Po powrocie do Polski mianowany profesorem budowy mostów na Politechnice Lwowskiej (1921–1934), a następnie profesorem budownictwa konstrukcyjnego na Politechnice Warszawskiej (1934–1939). Autor ok. 250 prac. Jeden z pionierów w skali światowej spawalnictwa. Członek ANT.

⁵⁰ Leon Kordysz, w 1917 r. wybrano go na profesora fizyki na Uniwersytecie św. Włodzimierza w Kijowie, a w 1918 r. na prof. efemerycznego Uniwersytetu Taurydzkiego w Symferopolu. Dalszych jego losów nie udało się nam ustalić.

⁵¹ Julian Talko-Hryncewicz (1850–1936), senior PKU, oprócz antropologii zajmował się archeologią i etnografią, szczególnie ludów syberyjskich. Profesor antropologii UJ (od 1908 r.). Członek PAU (1903), TNW (1920) oraz innych towarzystw polskich i zagranicznych. Dr h.c. UJ (1926). W 1915 r. znalazł się w Piotrogradzie, gdzie m.in. był wykładowcą Wyższych Kursów Polskich. W Kijowie przebywał w latach 1917–1918.

⁵² Mieczysław Treter (1883–1943), historyk sztuki, autor prac z tego zakresu, a także muzealnictwa. Po powrocie z Kijowa był wykładowcą w charakterze docenta historii sztuki XIX i XX w. na Politechnice Lwowskiej, od 1926 r. dyrektor Towarzystwa Szerzenia Sztuki Polskiej wśród Obcych w Warszawie.

⁵³ Jan Zygmunt Wilczyński (1891–1970), absolwent Uniwersytetu Petersburskiego

Tabela 1. Wykładowcy Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego w Kijowie w roku akademickim 1917/1918*

Nazwisko i imię	Przedmiot	Liczba godz. tyg.		Liczba studentów	
		semestr I	semestr II	semestr I	semestr II
1	2	3	4	5	6
Abramowiczówna Izabela	Wstęp do matematyki	3	3	19	13
* Appel Karol	Romanistyka	—	3	—	15
Białobrzęski Czesław	Fizyka — Światło	2	b.d.	33	b.d.
Bryła Stefan	Przemysł ziem polskich	2	—	63	—
Bylina Aleksander	Klinika chorób wewnętrznych	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Dąbrowski Bronisław	Anatomia porównawcza	—	b.d.	—	b.d.
Drogoszewski Aureli	Literatura polska (romantyzm) Analiza utworów literackich Juliusz Słowacki	6 — —	8 — —	184 84 112	201 (60)** — —
Dunikowski Emil	Geologia Mineralogia ogólna Geografia fizyczna	8 2	— —	47 83	— —
Dylewska Antonina	Geologia	—	b.d.	—	b.d.
Dynowski Konrad	Prawo	—	b.d.	—	b.d.
Jakubanis Henryk	Wstęp do filozofii	2	2	294	134
Janowski Ludwik	Losy oświaty Rzeczy- pospolitej Polskiej Historia Litwy	5 —	6 —	132 86	132(79)** —
Kalandyk Stanisław	Fizyka	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Kalinowski Stanisław	Fizyka: mechanika i akustyka	3	3	38	28
Klimowicz Tadeusz	Botanika	—	b.d.	—	b.d.

(1912 r.), dr zoologii i asystent UJ (1914 r.), w latach 1915–1916 przebywał w Petersburgu, gdzie m.in. przygotowywał się do egzaminów na stopień naukowy magistra. Do Kijowa przybył w drugiej połowie 1917 r., wyjechał zaś w 1919 r. W 1921 r. mianowany został profesorem biologii ogólnej Uniwersytetu Stefana Batorego (do 1934 r.), profesor Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu (1945–1950), a następnie profesor uniwersytetów w Paryżu, Bagdadzie i Bejrucie.

1	2	3	4	5	6
Klinger Witold	Język grecki. Ogólny kurs literatury greckiej	6	b.d.	43	b.d.
Kordysz Leon	Geometria analityczna	2	b.d.	21	b.d.
Kubala Wawrzyniec	Ekonomia polityczna	—	—	—	—
Lewicki Stefan	Morfologia i anatomia roślin	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Nowaczek Stanisław	Diagnostyka medyczna	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Nowodworski Witold	Rzeczypospolita w XVI—XVIII w. Geneza i rozwój demokracji współczesnej	4	—	94	—
		b.d.	—	82	—
Pietkiewicz Zenon	Ekonomia	—	2	—	24
Piasecki Eugeniusz	Higiena szkolna i wychowanie fizyczne Mechanoterapia	2	—	48	—
		2	—	10	—
Pitułko Leon	Mineralogia	—	b.d.	—	b.d.
Roquigny Lucjan	Lektorat języka francuskiego	b.d.	—	b.d.	—
Szumowski Władysław	Propedeutyka i encyklopedia nauk lekarskich Metodologia ogólna Dzieje szkół wyższych w Polsce	5	—	26	—
		b.d.	—	5	—
		b.d.	—	12	—
Szyszczkowski Bohdan	Chemia nieorganiczna Z zagadnień filozofii przyrody	4	6	54	97(46)**
		1	b.d.	112	b.d.
Talko-Hryncewicz Julian	Antropologia Anatomia antropologiczna	5	5	22	97
		b.d.	b.d.	18	b.d.
Treter Mieczysław	Problemy i metody estetyki współczesnej	1	3	49	86(36)**
Ułaszyn Henryk	Wstęp do językoznawstwa Język staro-cerkiewno-słowiański Gramatyka historyczna języka polskiego	6	8	26	86(34)**
		b.d.	b.d.	12	b.d.
		b.d.	b.d.	18	b.d.
Wilczyński Jan	Biologia ogólna Życie umysłowe zwierząt	6	7	66	82(28)**
		b.d.	b.d.	54	b.d.
Wojnicz-Sianożęcki Zygmunt	Chemia organiczna	—	b.d.	—	b.d.
Żyliński Eustachy	Matematyka	—	4	—	20(11)**

* Tabelę opracowano na podstawie *Sprawozdania ze stanu PKU w Kijowie w roku akademickim 1917/1918*, BN rkps II 7781, k. 98—108.

** Dane w nawiasach z czerwca 1918 r.

Drugie półrocze roku akademickiego 1917/1918 rozpoczęło się 21 lutego i trwało do 15 czerwca 1918 r., nie było jednak już tak pomyślne jak poprzednie. Już 25 lutego trzeba było zawiesić wykłady na tydzień z racji oblężenia Kijowa oraz grabieży i napaści na domy. Ubyło również kilku wykładowców: E. Dunikowski, W. Szumowski, E. Piasecki, S. Bryła i lektor języka francuskiego Lucjan Roquigny⁵⁴. W końcu semestru wyjechali także J. Talko-Hryniewicz i M. Treter. W miarę możliwości starano się jednak uzupełniać szeregi wykładowców spośród przebywających w Kijowie i Rosji Polaków. W ten sposób na profesorów powołano Karola Appla⁵⁵, Konrada Dynowskiego⁵⁶, Stanisława Kalandyka⁵⁷, Zygmunta Wojnicz-Sianożęckiego⁵⁸, jako zaś docentów: Leona Pitułko⁵⁹, Tadeusza Klimowicza⁶⁰, Zenona Pietkiewicza⁶¹,

⁵⁴ *Sprawozdanie ze stanu...*, k. 152; H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 164, 168, 170, 193.

⁵⁵ Karol Appel (1857–1930), przed przybyciem do Rosji wykładał historię literatury i językoznawstwo w Towarzystwie Kursów Naukowych i na Wyższych Kursach Pedagogicznych w Warszawie (1906–1915), a także był nauczycielem języka francuskiego w warszawskim V gimnazjum. Po powrocie z Kijowa mianowany został w 1920 r. prof. zw. językoznawstwa ogólnego na Uniwersytecie Warszawskim. Członek TNW (1907) i PAU (1919).

⁵⁶ Konrad Dynowski (1862–1930), docent prawa rzymskiego na Uniwersytecie Noworosyjskim w Odessie (1889–1896) oraz docent prawa i procedury cywilnej na Uniwersytecie Petersburskim, profesor w Liceum Aleksandrowskim w Petersburgu, zarazem pełnił wysokie stanowiska w rosyjskim Ministerstwie Sprawiedliwości. W 1920 r. mianowany został prof. zw. postępowania sądowego cywilnego na Uniwersytecie Warszawskim. Założyciel i prezes Polskiego Związku Prawników Kresowców.

⁵⁷ Stanisław Kalandyk (1885–1940), absolwent, asystent, docent (od 1911 r.) i profesor (od 1918 r.) fizyki Uniwersytetu św. Włodzimierza. Do Polski przyjechał jesienią 1921 r., a w roku następnym został prof. zw. fizyki na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego. Zajmował się głównie zagadnieniami jonizacji w płomieniu, w eksplozjach oraz emisjami termojądrowymi metali w atmosferze gazów.

⁵⁸ Zygmunt Wojnicz-Sianożęcki (1881–po 1944), absolwent i wykładowca chemii organicznej (od 1907 r.) w Kijowskim Instytucie Politechnicznym, a także docent na Uniwersytecie św. Włodzimierza w Kijowie i Uniwersytetu Taurydzkiego w Symferopolu. W latach 1920–1930 pracował w Wojskowym Instytucie Przeciwwzrostowym w Warszawie. Był także profesorem Wolnej Wszechnicy Polskiej, profesorem i kierownikiem Zakładu Technologii Chemii Organicznej Politechniki Warszawskiej. W 1944 r. wywieziony ze Lwowa przez NKWD do kopalni Donbasu.

⁵⁹ Leon Pitułko (1877–1918), w latach 1908–1910 był asystentem przy katedrze mineralogii i w muzeum mineralogicznym Szkoły Politechnicznej we Lwowie, w kilka lat później prowadził geologiczne badania terenowe w Niemczech oraz w Karpatach Wschodnich i Środkowych, a w latach 1916–1918 na Uralu (w Rosji znalazł się zapewne jako jeńiec wojenny). Wkrótce po powrocie do Polski zmarł 1 listopada.

⁶⁰ Tadeusz Klimowicz (1886–?), botanik, w okresie wojny przebywał w Moskwie, gdzie był nauczycielem szkół polskich, a także członkiem Polskiego Koła Naukowego (w 1915 r. sekretarz Sekcji Matematyczno-Przyrodniczej tego stowarzyszenia).

⁶¹ Zenon Pietkiewicz (1862–1932), publicysta, literat, a także autor studiów o treści ekonomicznej i społecznej oraz z etnografii (w tym kilku wydanych w postaci książek). W czasie wojny znalazł się w Kijowie (przybył z Łodzi, gdzie był dyrektorem Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej). W powołanym w lipcu 1917 r. w Kijowie Wicesekretariacie do Spraw Polskich został kierownikiem wydziału do spraw ekonomicznych i spółdzielczych, a następnie w utworzonym w styczniu 1918 r. Ministerium Spraw Polskich Ukraińskiej Republiki Ludowej był kierownikiem wydziału statystyczno-ekonomicznego. Napisał wtedy kilka broszur, w których szerzył idee spółdzielczości. Współredaktor wychodzących w Kijowie „Gazety Narodowej” i tygodnika „Kłosa Ukraińskie”. Od końca 1918 r. przebywał w Warszawie, pracując (do 1925 r.) jako urzędnik ministerialny.

Eustachego Żylińskiego⁶², Antoninę Dylewską⁶³, Bronisława Dąbrowskiego⁶⁴ i Leona Białkowskiego⁶⁵.

Do Kolegium zgłaszały się także osoby pragnące się habilitować na podstawie dotychczasowego dorobku i uzyskać prawo wykładania w Kolegium. Pięciu kandydatów zostało odrzuconych, głównie z powodu braku przedstawionych prac naukowych. Byli to: Władysław Burkath (historia muzyki), Jan Karaszewicz-Tokarzewicz (filozofia), Stanisław Koczorowski (romanistyka), Antoni Ryniewski (romanistyka) i Józef Rolke (filozofia). Habilitowali się w Kolegium T. Klimowicz (botanika) i E. Żyliński (matematyka), natomiast Stefan Lewicki⁶⁶ otrzymał prawo wykładania w Kolegium bez uzyskanej habilitacji. W sumie wykładających było dwudziestu (13 profesorów, 6 adiunktów i jeden lektor). Godzin wykładowych było 62 tygodniowo, w tym 32 nauk humanistycznych i 30 nauk matematyczno-przyrodniczych. Słuchaczy zapisało się 263, w tym 187 kobiet i 66 mężczyzn, jednak ich liczba zmniejszyła się, zwłaszcza po zawarciu pokoju brzeskiego, który spowodował nasilenie wyjazdów Polaków z Ukrainy⁶⁷. Kolegium przeżywało rów-

⁶² Eustachy Karol Żyliński (1890–1954), absolwent i docent Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie, został mianowany w 1919 r. prof. nadzw. matematyki w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, prof. zw. tamże w 1922 r. Po drugiej wojnie światowej wykładowca matematyki w uczelniach Gliwic i Łodzi. Autor licznych prac, w tym podręczników akademickich wydawanych w Polsce międzywojennej i pierwszym dziesięcioleciu PRL.

⁶³ Antonina Dylewska (1883–1951), w 1912 r. uzyskała dyplom kandydata nauk przyrodniczych Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie, tam też opublikowała pierwsze swoje prace. Po powrocie do Polski pracowała jako st. asystent (1922–1927), adiunkt (1927–1933) i adiunkt stabilizowany (od 1 VI 1933) Zakładu Mineralogicznego UJ.

⁶⁴ Bronisław Dąbrowski (1885–1973), zoolog-morfolog, anatom porównawczy, do Polski nie powrócił. J. Wilczyński (*op. cit.*, s. 210–211) wspomina, iż „była to postać wybitna, głęboko myśląca i daleko zaawansowana we własnych studiach naukowych przeważnie z zakresu historii wewnętrznego ucha u kręgowców, a jednocześnie – o charakterze odludka, nie znającego innych zagadnień poza naukowych”. Dąbrowski był docentem, następnie profesorem Uniwersytetu Kijowskiego i profesorem Kijowskiego Instytutu Zoologiczno-Weterynaryjnego, później współtwórca i profesor Instytutu Zooweterynaryjnego w Alma Acie (1929 r.). Od 1954 r. kierownik katedry zoologii kręgowców Kazachstańskiego Uniwersytetu im. S. M. Kirowa, gdzie założył własną szkołę naukową. Członek rzeczywisty Akademii Nauk Kazachstańskiej SSR.

⁶⁵ Leon Białkowski (1885–1952), późniejszy wybitny archiwista i historyk nauk pomocniczych historii, dr UJ (1919 r.), badacz zasobów archiwalnych Podola i Kijowa, od 1926 r. dyrektor Archiwów Państwowych RP, profesor KUL. Członek PAU (1949). W swych wspomnieniach pisze on: „Na początku czerwca 1918 r. zostałem nadto powołany ze strony rosyjskiej na wykładowcę «polskich nauk pomocniczych» w świeżo zorganizowanym Instytucie Archeologicznym w Kijowie [...] oraz w Polskim Kolegium Uniwersyteckim [...]. Nie wykładałem ani tu, ani tam [...]. Wycofałem się z Kijowa w początku 1918 r. na Podole, aby stamtąd łatwiej dostać się do Polski” (A PAN, sygn. III-3, k. 14). Dodajmy, iż nie powiodła się też próba ściągnięcia z Moskwy do Kijowa Waława Sierpińskiego (zob. *Sprawozdanie ze stanu...*, k. 109).

⁶⁶ Stefan Lewicki (1890–1975), absolwent Uniwersytetu św. Włodzimierza i Kijowskiego Instytutu Politechnicznego, specjalizujący się w zakresie uprawy i hodowli roślin, a także genetyce. Od 1915 r. asystent Wydziału Rolniczego Kijowskiego Instytutu Politechnicznego i tzw. stypendysta profesorski (1917–1918), prowadził tamże wykłady z hodowli roślin oraz ćwiczenia z anatomii i fizjologii roślin. Od 1919 r. w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, gdzie zajmował kierownicze stanowiska. Po drugiej wojnie światowej prof. zw. i współtwórca Wydziału Rolnego UMCS, a następnie Wyższej Szkoły Rolniczej w Lublinie, dr h. c. Akademii Rolniczej w Lublinie.

⁶⁷ *Sprawozdanie ze stanu...*, k. 153, 102, 110; H. Ułaszyn, *O Polskie Kolegium Uniwersyteckie*, „Dziennik Kijowski”, 1918, nr 122, też A PAN, III-162, jedn. 302, k. 84–85. Szczegółowy wykaz tematów wraz z liczbą studentów zob. tabela 1.

niez poważne kłopoty materialne spowodowane ogólną sytuacją w Kijowie i na Ukrainie.

Kolegium jedynie w niewielkiej części finansowane było z opłat słuchaczy. Podstawę finansowania uczelni stanowiły subwencje utworzonego w lipcu 1917 r. Towarzystwa Popierania Polskiej Kultury i Nauki na Rusi. Oprócz prezesa Towarzystwa, Franciszka hr. Potockiego, największe zasługi we wspieraniu Kolegium mieli: Stanisław Orlikowski, Julian Kraczkiewicz, Jordan Sołtan i Zygmunt Żywult, a także wiceprezes Towarzystwa Wiktor Skibniewski, skarbnik Antoni Czerwiński oraz sekretarze: Ludgard hr. Grocholski i mecenas L. Pratkowski⁶⁸. W czerwcu 1918 r. sytuacja finansowa Kolegium była bardzo trudna. Dnia 24 czerwca 1918 r. zwołano zebranie przedstawicieli głównych organizacji polskich dla rozważenia dalszych losów PKU. Oprócz zarządu Towarzystwa Popierania Polskiej Kultury i Nauki oraz komitetu administracyjnego Kolegium przybyli także przedstawiciele Polskiego Komitetu Wykonawczego i Macierzy Szkolnej. Obliczono, że dla utrzymania PKU w roku akademickim 1918/1919 potrzeba będzie aż 100 tys. rubli. Towarzystwo Popierania Polskiej Kultury i Nauki zadeklarowało 15 tys. rubli, Julian Kraczkiewicz ofiarował 5000 rubli, zaś Macierz zadeklarowała 5% od sumy 700 tys. rb., które rząd powinien jej zwrócić, tyle bowiem wydatkowano na utrzymanie szkół będących teoretycznie w finansowej gestii władz⁶⁹. Wiktor Skibniewski wysunął projekt opodatkowania majątków polskich dla zdobycia środków na utrzymanie Kolegium. Na samej tylko Kijowszczyźnie było tych majątków 360, w tym pięć o wielkości ponad 10 tys. dziesięcin (czyli ponad 10,925 tys. hektarów). Spodziewano się uzyskać sumę 96 tys. rb., urzeczywistnienie zaś opodatkowania powierzono Polskiemu Komitetowi Wykonawczemu⁷⁰.

Siedzibą Kolegium było ostatnie piętro gmachu Towarzystwa Popierania Szkoły Średniej w Kijowie (Rylski Zaulek 10), budynku w którym mieściło się także gimnazjum żeńskie Waławy Peretjatkowiczowej. W roku akademickim 1917/1918 trzy największe sale PKU otrzymały nazwy: Tadeusza Czackiego, Wileńska i Krzemieniecka. Czwartą salę nazwano Jagiellońską. Bardzo ubogie było natomiast wyposażenie Kolegium w pomoce naukowe. Dzięki umowie z Uniwersytetem św. Włodzimierza i Wyższymi Kursami Żeńskimi zajęcia i pokazy doświadczalne wydziału matematyczno-przyrodniczego mogły odbywać się w lepiej wyposażonych lokalach obu tych instytucji. Bardzo skromna biblioteka PKU wzbogacona została darami Emila Dunikowskiego, Romualda Gawińskiego, Marii Karwickiej, Marii Kochler oraz Mariana Morgulca⁷¹.

W Kolegium działały trzy organizacje studenckie: wspomniana już Bratnia Pomoc, utworzona w maju 1917 r., jeszcze za czasów WPKN, Koło Litera-

⁶⁸ *Towarzystwo Popierania Polskiej Kultury i Nauki na Rusi*, „Dziennik Kijowski”, 1917, nr z dn. 18/31 lipca, też BN, wycinek, II 7783, k. 111; *Sprawozdanie ze stanu...*, k. 153–154.

⁶⁹ H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 195–196.

⁷⁰ Skibniewski proponował, aby majątki od 100 do 1000 dziesięcin opodatkować po 10 kopiejek od dziesięciny – było to ok. 300 majątków po średnio 50 rb. Majątki od 1000 do 5000 dziesięcin po 20 kop. od dziesięciny – było to ok. 50 posiadłości po średnio 100 rb. Majątki od 5000 do 10000 dziesięcin po 30 kop. od dziesięciny – było 10 posiadłości po średnio 2100 rb. Majątków powyżej 10000 dziesięcin było pięć po 40 kop. od dziesięciny – średnio 8000 rb. W sumie można było uzyskać w każdej grupie kolejno: 15 000 rb., 20 000 rb., 21 000 rb. i 40 000 rb. – łącznie 96 000 rb. BN, rkps II 7739, k. 181.

⁷¹ *Sprawozdanie ze stanu...*, k. 151.

cko-Artystyczne, zorganizowane w grudniu 1917 r. oraz Chór Akademicki, powstały w styczniu 1918 r.⁷² Bratnia Pomoc współdziałała z podobnymi polskimi organizacjami z innych wyższych uczelni kijowskich. Powołała też do grona swych członków honorowych trzech profesorów PKU: Janowskiego, Talko-Hryncewicz i Ułasyna. Z szerzej zakrojonych planów wydawniczych udało się Bratniej Pomocy jedynie wydać – przy znacznym wsparciu słuchaczki Kolegium, Janiny Bierzyńskiej – powielony skrypt wykładów Jana Wilczyńskiego z biologii ogólnej. Skrypt ten – opublikowany w nakładzie około stu egzemplarzy i objętości ponad 350 stron – posłużył w kilka lat później Wilczyńskiemu jako podstawa do opracowania przez niego podręcznika akademickiego *Biologia ogólna* (Wilno 1923 – 1927), będącego przez wiele lat jedynym w języku polskim podręcznikiem tak obszernie i szeroko ujmującym zagadnienie⁷³.

Koło Literacko-Artystyczne zostało zorganizowane przez grono słuchaczy wydziału humanistycznego. Po paru zebraniach i po ustaleniu statutu 22 grudnia 1917 r. odbyło się posiedzenie, na którym powołano skład Zarządu Tymczasowego, do którego weszli: jako prezes Róża Zaleska oraz jako członkowie: Juliusz Masłowski, Leon Stachowski, Anna Gilewiczówna i Edward Łukasiewicz. Wybrano też Komisję Rewizyjną w składzie: Helena Łychowska, Jan Kamiński i Stanisław Iwanowski. Zarząd Tymczasowy powołał Komisję Wydawniczą, zorganizował szereg zebrań dyskusyjnych, wreszcie utworzył bibliotekę depozytową, a dnia 5 marca 1918 r. zwołał walne zebranie, na którym wybrano nowy zarząd, nie mający już charakteru tymczasowego. W skład nowego zarządu weszły następujące osoby: prezes Juliusz Masłowski, Helena Łychowska, Felicja Kraczkiewiczówna, Lucjusz Pankiewicz, Edward Łukasiewicz – członkowie. Nowa Komisja Rewizyjna ukonstytuowała się w składzie: Róża Zaleska, Anna Gilewiczówna i Stanisław Iwanowski⁷⁴. Od marca do lipca 1918 r. zorganizowano 19 zebrań dyskusyjnych, na których wygłaszano referaty⁷⁵ oraz od czasu do czasu przedstawiano własne utwory poetyckie.

Ale największym dokonaniem Koła Literacko-Artystycznego było wydanie w sierpniu 1918 r. zeszytu zbiorowego – pomyślanego i oznaczonego jako pierwszy numer wydawnictwa ciągłego – pod tytułem „Literatura i Sztuka”. We wstępie od redakcji czytamy: „Idea naszą przewodnią jest przyjście z pomocą adeptom, którzy mając za sobą już pewną rutynę akademicką pragną szukać ujścia i pola dla swej twórczości. Jednakże przystępując do tego trudnego i niezmiernie odpowiedzialnego zadania, kierujemy się myślą, iż młode pokolenia powinny na wszystkich polach pracy szukać łączności ze starszą

⁷² *Ibidem*, k. 156; A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *op. cit.*, s. 38; H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 255.

⁷³ J. Wilczyński (*op. cit.*, s. 210) tak o tym wspomina: „Dla mnie zaś skrypta te stanowiły podstawę i kanwę do późniejszego w latach 1923–27 pisania «Biologii ogólnej, podręcznika uniwersyteckiego», który rozrósł się aż do przeszło 900 stron i został bardzo starannie wydany przez księgarnię Kazimierza Rutkiego w Wilnie w nakładzie 3000 egzemplarzy i w ciągu dwóch dziesięcioleci stanowił jedyny podręcznik biologii w takim zakresie w języku polskim”.

⁷⁴ F. Kraczkiewiczówna, *Sprawozdanie z działalności Koła Literacko-Artystycznego*, „Literatura i Sztuka”, Kijów 1918, s. 36–38.

⁷⁵ Na zebraniach wygłoszono m.in. referaty: *Nauka i sztuka; Credo Konopnickiej; Jesień w literaturze polskiej; Sławni humaniści w Polsce; Echa roku 63-go w literaturze polskiej; O Rydlu*. Zob. F. Kraczkiewiczówna, *op. cit.*

doświadczoną generacją. Podstawiliśmy zatem zwrócić się do szeregu świątłych osobistości z prośbą o współdziałanie i pomoc. [...] Pragniemy za wszelką cenę starać się o kontynuowanie naszego wydawnictwa [...]”. Niestety, nie udało się kontynuować przedsięwzięcia, wydany zeszyt pierwszy okazał się i ostatnim.

Wydany starannie pierwszy zeszyt „Literatury i Sztuki” zawierał dwa artykuły profesorów PKU: A. Drogoszewskiego o poezji polskiej wyrosłej z sympatii dla Ukrainy oraz W. Klingera o ostatnich dniach życia zmarłego we Florencji w 1911 r. filozofa i pisarza Stanisława Brzozowskiego. Resztę zeszytu wypełniały utwory słuchaczy PKU. Wiersze publikują tam Juliusz Masłowski, Lucjusz Pankiewicz i Kazimierz Wąsowicz; dwa krótkie opowiadania zamieszczają Masłowski i Pankiewicz, a Róża Zaleska ogłasza obszerniejszy artykuł pt. *Mickiewicz jako klasyk*. Ponadto znajdujemy w tym zeszycie jeszcze jedną recenzję, cytowane już sprawozdanie pióra Kraczkiewiczówny i dość cenną, sporządzoną przez Michała Winnickiego pod kierunkiem prof. Drogoszewskiego, bibliografię druków polskich wydanych w Rosji (w Moskwie, Piotrogradzie, Kijowie, Odessie, Winnicy, Żytomierzu, Mińsku Litewskim, Charbinie – w sumie zarejestrowano ok. 100 pozycji) w pierwszym półroczu 1918 r.⁷⁶

Wykładowcy Kolegium uczestniczyli aktywnie w polskim życiu naukowym i społecznym Kijowa. Oprócz wspomnianego już, redagowanego przez wykładowców WPKN, czasopisma „Przegląd Naukowy i Pedagogiczny” postanowiono utworzyć Polskie Towarzystwo Naukowe w Kijowie, którego pierwsze posiedzenie odbyło się 11 listopada 1917 r. Inicjatorami byli nieomal wszyscy ówcześni wykładowcy Kolegium, a także Adam Modrzewski, Franciszek Puławski i Wiktor Skibniewski. Ten ostatni został wybrany na prezesa. Na wiceprezesa wybrano Janowskiego, na sekretarza Wilczyńskiego, na skarbnika zaś A. Modrzewskiego⁷⁷. Utworzono również Polski Uniwersytet Powszechny w Kijowie, którego pierwsze posiedzenie statutowe odbyło się w maju 1918 r. Uniwersytet miał prowadzić wykłady powszechne przede wszystkim dla licznej rzeszy polskich rzemieślników i robotników w Kijowie. Inicjatorami Uniwersytetu Powszechnego byli wykładowcy Kolegium związani z tzw. Obozem (Centralizacją) Demokratycznym w Kijowie, na czele ze Stanisławem Kalinowskim i Henrykiem Ułaszynem. We wrześniu 1918 r. na rektora Uniwersytetu Powszechnego wybrano Aurelego Drogoszewskiego⁷⁸. Z powodu nie sprzy-

⁷⁶ Wydany zeszyt „Literatury i Sztuki” (formatu 26,5 × 17,5 cm i objętości 47 stron), którego redaktorem odpowiedzialnym był Edward Łukaszewicz, wydrukowany został w Kijowie w Zakładach Graficznych «Drukarz Polski» (ul. Włodzimierska 34). Nakładu pisma nie udało się nam ustalić. Korzystaliśmy z egzemplarza Biblioteki Narodowej w Warszawie, podarowanego przed laty Bibliotece przez niegdysiejszego kijowianina, wybitnego pisarza Jarosława Iwaszkiewicza.

⁷⁷ A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *op. cit.*, s. 40; H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 131, 139–144; J. Wilczyński, *op. cit.*, s. 213–214; L. Janowski, *Rzut oka na usiłowania zrzeszania pracy umysłowej na Rusi. Przemówienie na pierwszym posiedzeniu Towarzystwa Naukowego w Kijowie*, Kijów 1918, też L. Janowski, *W promieniach Wilna...*, s. 253–262.

⁷⁸ Powszechne wykłady uniwersyteckie – jak już wspominaliśmy – prowadzone były już wcześniej przez wykładowców WPKN: Drogoszewskiego, Dunikowskiego, Piaseckiego, Szyszkowskiego, Ułaszyna oraz Stanisława Srokowskiego i Stefana Bryłę. Wykładowcami uniwersytetu powszechnego byli także: J. Wilczyński, Z. Wojnicz-Sianożęcki, K. Appel, T. Mianowski, J. Wierzejski. Janowski odmówił uczestniczenia w wykładach. Zob. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 189, 190, 215, 224, 226, 230; J. Wilczyński, *op. cit.*, s. 212–213.

jających warunków działalność Uniwersytetu Powszechnego nie rozwinęła się na szerszą skalę.

W końcu czerwca 1918 r. przystąpiono do wyborów rektora PKU na rok akademicki 1918/1919, który okazał się ostatnim rokiem działalności uczelni. Dnia 26 czerwca na rektora wybrano Czesława Białobrzeskiego, ten jednak odmówił przyjęcia stanowiska. Pozostało dwóch kandydatów: Ułaszyn i Janowski, jednak również Henryk Ułaszyn zrezygnował z kandydowania. Ostatecznie w wyborach 1 lipca – i następnych 7 listopada – rektorem został ponownie Ludwik Janowski, prorektorem zaś Aureli Drogoszewski⁷⁹. Owe komplikacje przy wyborach rektora odzwierciedlały znaczne rozdzwienki, jakie zaistniały wśród wykładowców Kolegium. Janowski oraz były prorektor Szyszkowski byli w znacznym stopniu izolowani w gronie profesorskim. Janowskiemu zarzucano autokratyzm rządów, konserwatyzm przekonań, spowodowanie rozluźnienia dyscypliny wśród studentów, niewywiązywanie się z obowiązków rektora, podejmowanie decyzji bez konsultacji z konferencją profesorów Kolegium⁸⁰. W zarzutach tych wiele było prawdy, choć należałoby je złagodzić sytuacją, w jakiej znajdował się wówczas Janowski. Niewątpliwie był on niezwykłe zaangażowany w działalność PKU⁸¹ – czego część profesorów nie doceniała – ale w tym okresie Janowski przyżywał poważny kryzys psychiczny, był człowiekiem bardzo schorowanym, na to wszystko nakładała się jeszcze samotność i troska o ukochaną, a nieobecną w Kijowie matkę oraz brzemień ciężkich czasów wojny⁸². Istotne były tu również podziały polityczne. Janowskiego popierali narodowi demokraci skupieni przede wszystkim w Wydziale Oświaty Polskiego Komitetu Wykonawczego, profesorowie zaś (Białobrzeski, Kalinowski, Ułaszyn), mający największe zastrzeżenia do Janowskiego jako rektora, byli związani z opozycyjną wobec endecji Centralizacją Demokratyczną. W roku akademickim 1918/1919 konflikt w gronie wykładowców nie tylko nie ustał, ale nawet zaostrzył się.

Pierwsze półrocze roku akademickiego 1918/1919 rozpoczęło się 10 października 1918, a zakończyło 17 grudnia tegoż roku⁸³. Słuchaczy zapisało się

⁷⁹ H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 197 – 203, 239 – 240.

⁸⁰ *Ibidem*, k. 212 – 213; A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *op. cit.*, s. 40.

⁸¹ Bardzo wyraźnie przynajmniej to w swych wspomnieniach J. Talko-Hryncewicz, *op. cit.*, s. 155, który pisze: „Rektor Janowski wkładał część swej duszy w nowo zorganizowaną instytucję. Pomimo poważnej choroby serca, częstego niedomagania i ataków dusznicy, był niezmordowany w pracy administracyjnej i nauczycielskiej. Wykładając codziennie, niemało wnosił życia i zapału do Kolegium, dodając bodźca starszym. [...] Nie zadowalała Janowskiego cicha naukowa praca, systematyczna, gabinetowa; nie udawało się go powstrzymać od gorączkowej działalności, wymagającej ciągłego nerwowego napięcia, w której spalał się ten człowiek szlachetny, entuzjasta o sercu gorącym, pełen drobnych ambicji [...]”. Podobnie ocenia Janowskiego J. Wilczyński (*op. cit.*, s. 201 – 204, poniższy cytat s. 201 – 202), który wspomina: „Jeżeli zapał ten utrzymywał się co najmniej w ciągu półtora roku istnienia Kolegium, to było – aby jeszcze raz to podkreślić – znowuż wielką zasługą samego Ludwika Janowskiego. Wciąż zapadając na ciężką chorobę serca, umiał wzniecony przez siebie płomień ciągle podsycać wielką i korną służbą jego ideałom”. Por. też A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *op. cit.*, szczególnie s. 40, gdzie m.in. o działalności Janowskiego w Kijowie znajdujemy takie stwierdzenia: „Nie zawsze stąpał po różach, owszem, częściej raniły go ciernie [...]. Wyrazem pewnej niechęci części profesorów, którzy nie doceniali całkowitego oddania się Janowskiego Kolegium Uniwersyteckiemu i mylnie o nim sądzili, były wybory rektora na rok 1918/19”.

⁸² L. Janowski, *Dziennik*, t. 1, BN, rkps II 7730/1, k. 44, 64, 81 i inne.

⁸³ A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *op. cit.*, s. 40 – 41.

zaledwie 350 osób, w końcu semestru liczba ta jeszcze się zmniejszyła. W semestrze drugim, który rozpoczął się w końcu stycznia 1919 r. (oficjalnie 22 marca), a zakończył w czerwcu 1919 r., zajęcia odbywały się z przerwami spowodowanymi zaistniałą sytuacją w Kijowie, w tym aresztowaniami zarówno studentów, jak i profesorów. W roku akademickim 1918/1919 uruchomiono jedynie wydziały humanistyczny i matematyczno-przyrodniczy, zrezygnowano natomiast z prób utworzenia pełnego wydziału lekarskiego. W semestrze letnim utworzono również Kursy Polonistyczne dla studentów Polaków z Uniwersytetu św. Włodzimierza, Kijowskiego Instytutu Politechnicznego i Wyższych Kursów Żeńskich w Kijowie. Wykłady prowadzili: Henryk Ułaszyn – język polski, Aureli Drogoszewski – historia literatury polskiej i Ludwik Janowski – dzieje Polski.

Sytuacja polityczna w Kijowie, spowodowana walkami o miasto oraz działaniami wojennymi na Ukrainie, stawała się coraz trudniejsza. Współpraca organizacji polskich z władzami ukraińskimi w Kijowie układała się pomyślnie. W sierpniu 1918 r. postanowiono zalegalizować Kolegium. Sprawa ta była podnoszona kilkakrotnie, zarówno wcześniej, jak i później. Ostatecznie nie zdecydowano się jednak na legalizację Kolegium, prawdopodobnie z powodu niechętnego stanowiska Janowskiego⁸⁴. Dnia 15 listopada 1918 r. odbył się w budynku Kolegium wiec młodzieży polskiej wyższych kijowskich zakładów naukowych. Studenci postanowili wstępować do wojska polskiego, niemniej przyjęto umiarkowaną rezolucję, iż przymusu wstępowania być nie może. Charakterystyczne, że wiec odbył się mimo wprowadzenia dzień wcześniej przez władze ukraińskie zakazu zebrania⁸⁵. W grudniu 1918 r. nasiliły się wyjazdy Polaków z Kijowa, w tym także studentów i młodzieży ze szkół średnich, którzy udawali się do wojska polskiego. W końcu stycznia 1919 r. wojska niemieckie opuściły Kijów, dnia 2 lutego zaś wyszły z miasta wojska ukraińskie. Profesorowie Kolegium postanowili nie przerywać wykładów, odbywały się one jednak sporadycznie i przy niewielkiej frekwencji studentów. W połowie lutego Kijów zajęty został przez wojska bolszewickie.

Początkowa współpraca PKU z władzami bolszewickimi układała się dość pomyślnie. Jednak stopniowo zaczął narastać terror rewolucyjny, masowe rekwizycje, aresztowania i egzekucje. W końcu kwietnia Kolegium otrzymało przydzielonego przez władze komisarza oraz zażądano szczegółowego planu wykładów, odrzucono również wcześniejszy przekazany władzom projekt polskiego Kolegium⁸⁶. Dnia 7 maja 1919 r. wieczorem przeprowadzona została rewizja w jadalni uniwersyteckiej, aresztowano wówczas dwudziestu siedmiu studentów, których jednak wypuszczono po dwóch dobach. W czerwcu nastąpiła kolejna fala aresztowań. W dniu 18 czerwca o pierwszej w nocy aresztowano rektora Janowskiego, razem z adwokatem Jordanem Pereswiet-Sołtanem, który został następnie stracony. Jak pisał Ułaszyn, 22 czerwca

⁸⁴ Jak pisał Ułaszyn 6 października 1918 r.: „Z powodu wyboru rektora bardzo przykre zajścia: zarzucają Janowskiemu niewypełnianie uchwał, np. legalizacji Kolegium, którą uchwalono jeszcze jesienią roku zeszłego. Janowski nie robi tego, bo z endekami ma sympatie rosyjskie i rządów ukraińskich nie uznaje. [...] Tylko swoich popiera; coraz to bardziej wciągają go endecy w swoją orbitę”. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 231.

⁸⁵ *Ibidem*, k. 241, 242, 267, 269.

⁸⁶ *Ibidem*, k. 302.

1919 r. aresztowanych w czerezwyczajajce, których sprawy są w toku, było wówczas 4250 osób. W sprawie uwolnienia Janowskiego interweniowali profesoro- wie Kolegium, z Henrykiem Ułaszynem na czele, interwencje te nie odniosły jednak skutku. Za Janowskiego poświadczyl również działający wówczas w Kijowie Feliks Kon, który zamierzał wrócić do Polski wraz z Janowskim, co – jak mniemał – zapewniłoby mu bezpieczeństwo. Jednak i jego pośrednictwo nie było skuteczne. Ostatecznie Janowski został niespodziewanie uwolniony 7 sierpnia⁸⁷. Pierwszego sierpnia 1919 r. debatowano nad dalszymi losami Kolegium. Obecni wówczas profesorowie: Drogoszewski, Białobrzeski, Klinger, Szyszkowski, Sianożęcki, byli przeciwko rozpoczynaniu wykładów, gdyż jednym z warunków zatwierdzenia słuchaczy przez komisarza było podanie się ich za komunistów, a takich – jak konstatawali profesorowie – u nas (w PKU) nie było i chyba nie będzie⁸⁸. W końcu sierpnia Kijów został zdobyty przez wojska Petlury i Denikina. We wrześniu debatowano jeszcze nad wskrzeszeniem wykładów w Kolegium, ostatecznie jednak 4 listopada 1919 r. znaczna część profesorów opuściła Kijów, udając się do Lwowa⁸⁹. Pozostali wyjechali z Kijowa w czerwcu 1920 r. wraz z wycofującymi się wojskami polskimi⁹⁰.

W ciągu pięciu semestrów funkcjonowania najpierw Wyższych Polskich Kursów Naukowych następnie Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego w Kijowie w latach 1917–1919 przeszło przez uczelnię ponad czterdziestu wykładowców. Niektórzy z nich, jak: Henryk Jakubanis, Witold Klinger, Czesław Białobrzeski, Aureli Drogoszewski, Bohdan Szyszkowski, Ludwik Janowski, Henryk Ułaszyn, byli niemal nieprzerwanie związani z uczelnią. Inni, jak Stanisław Grabski, Stefan Bryła, Eugeniusz Piasecki, Stanisław Kalinowski, Emil Duniowski, uczestniczyli tylko w jej początkach, opuszczając Kijów wcześniej. Można obliczyć szacunkowo, iż liczba studentów polskich, którzy przez pewien czas związani byli z WPKN i PKU, mogła wynosić od 800 do 1000 słuchaczy. Jednak nieliczni tylko przetrwali przez pełne pięć semestrów działalności uczelni. Były to w przeważającej mierze kobiety z polskich rodzin zamieszkałych w Kijowie. Optymistycznie można by szacować ich liczbę na od 100 do 200 osób. Powyższe liczby potwierdzają do pewnego stopnia obliczenia dokonane przez Henryka Ułaszyna w czerwcu 1918 r. Według jego szacunków Kolegium mogło się spodziewać od 800 do 1000 słuchaczek i słuchaczy z Ukrainy, przy założeniu, że byłoby pełnym czteroletnim zakładem naukowym⁹¹.

⁸⁷ *Ibidem*, k. 328, 334, 349, 365–366, 373, 399. Krótkotrwanie aresztowani byli także H. Ułaszyn i W. Klinger. Por. BN, rkps IV 7729, k. 111.

⁸⁸ H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 383–385.

⁸⁹ Wyjechali wówczas L. Janowski, H. Ułaszyn, K. Appel, B. Szyszkowski, J. Wilczyński, S. Nowacek. Zob. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 490; A. Wrzosek, W. Horoszkiewiczówna, *op. cit.*, s. 46.

⁹⁰ Wyjechał wówczas po raz drugi Janowski (który powrócił do Kijowa jako delegat Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) oraz A. Drogoszewski, W. Klinger, H. Jakubanis, S. Kalandyk, I. Abramowiczówna i wielu innych polskich wykładowców uczelni kijowskich wraz z rodzinami. Zob. BN, rkps IV 7779, k. 6–11 (Lista nauczycieli szkół wyższych odjeżdżających do kraju 10 VI 1920).

⁹¹ Polaków na Ukrainie było jeden milion. Młodzież od 19 do 22 roku życia stanowiła, według Ułaszyna, $\frac{1}{8}$ całej ludności polskiej, czyli 23 255 młodzieży rocznie, co dla czterech lat stanowiłoby 93 020. Na wyższe uczelnie wstępuje $\frac{1}{20}$ w.w. liczby, tj. 387 osób rocznie, czyli dla czterech lat byłoby to ok. 1550 osób. Ponieważ Kolegium było tylko jedną z wielu wyższych uczelni Ukrainy, to Ułaszyn uważał, iż może ono liczyć na od 800 do 1000 studentów. Zob. H. Ułaszyn, *O Polskie Kolegium...* Też A PAN, III-162, jedn. 302, k. 84–85.

Większość kadry nauczającej PKU związana była z uczelniami rosyjskimi, szczególnie z Uniwersytetem Św. Włodzimierza w Kijowie. W uczelni tej na przełomie 1917/1918 r. wykładało i prowadziło zajęcia praktyczne 13 Polaków (5 w charakterze profesora, 6 docenta i 2 asystenta)⁹², którzy zarazem byli wykładowcami Kolegium. Wychowankami tego uniwersytetu byli ponadto: Drogoszewski, Talko-Hryncewicz, Kalinowski, Ułaszyn, Janowski, Zieliński. W październiku 1917 r. Towarzystwo Popierania Polskiej Kultury i Nauki na Rusi zwróciło się do Rady (Senatu) Uniwersytetu Św. Włodzimierza o zgodę na utworzenie w uczelni tej dwóch katedr polskich: języka i literatury oraz historii. Na kierowników proponowano H. Ułaszyna i L. Janowskiego. Sprawa ta ciągnęła się bardzo długo, do utworzenia katedr jednak nie doszło⁹³.

Nieomal wszyscy wykładowcy PKU uczestniczyli w pracy polskich szkół i organizacji oświatowych w Kijowie. W gimnazjum żeńskim W. Peretjatkowiczowej nauczali L. Janowski (dyrektor szkoły), J. Wilczyński, H. Ułaszyn i B. Szyszkowski. W gimnazjum żeńskim Zofii Żukiewiczowej – H. Ułaszyn. W obu tych szkołach uczyli również A. Drogoszewski i S. Kalinowski. Jednym z członków Stowarzyszenia Rodziców i Wykładowców Polskiej Żeńskiej Szkoły 8-klasowej (Z. Żukiewiczowej) był A. Drogoszewski. Kierownikami Wydziału Oświaty Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi byli kolejno: S. Kalinowski, H. Ułaszyn i L. Janowski. Wiceprezesem Towarzystwa Popierania Polskiej Kultury i Nauki na Rusi był H. Ułaszyn. Janowski przewodniczył Radzie Dyrektorów Szkół Średnich i był członkiem zarządu głównego Polskiej Macierzy Szkolnej w Kijowie. Działalność oświatowa większości wykładowców PKU była więc znacznie rozleglejsza, niż można by tego oczekiwać od kadry uczelni wyższej.

Wykładowcy Kolegium brali także czynny udział w życiu naukowym i politycznym ówczesnego Kijowa. Niewątpliwym świadectwem ich otwartej postawy w stosunku do odradzającego się narodu ukraińskiego było uczestnictwo władz PKU w otwarciu Ukraińskiego Uniwersytetu w dniu 5 października 1917 r. Rektor Janowski wygłosił wówczas piękną, nawiązującą do pozytywnych doświadczeń polsko-ukraińskich, mowę w języku polskim i ukraińskim⁹⁴. Od momentu zajęcia Kijowa przez bolszewików współpraca PKU z nowymi władzami oświatowymi zdawała się mieć szanse powodzenia. Delegacja Kolegium uczestniczyła 10 marca 1918 r. w otwarciu Kijowskiego Uniwersytetu Ludowego. Janowski wygłosił wówczas przemówienie po polsku i rosyjsku⁹⁵. Niestety rok później, po ponownym zdobyciu Kijowa przez bolszewików, szanse na pozytywną współpracę malały wraz z narastającym terrorem i dyk-

⁹² Krótkie noty o nich (oprócz A. Byliny) zamieszczamy w odpowiednich przypisach. Aleksander Bylina (1875–1941), absolwent sekcji przyrodniczej (1899) i wydziału lekarskiego (1904) Uniwersytetu Św. Włodzimierza, dr medycyny Ces. Wojskowej Akademii Medycznej w Petersburgu (doktorat u Iwana Pawłowa w 1910 r.), docent kliniki chorób wewnętrznych Uniwersytetu Św. Włodzimierza (od 1913 r.), w 1917 r. mianowany również profesorem Uniwersytetu Jurjewskiego (Dorpackiego). W 1920 r. przybył do Polski i pracował w Szpitalu Ujazdowskim w Warszawie, kierując oddziałem wewnętrznym. W czasie II wojny światowej znalazł się w Rumunii, gdzie zmarł.

⁹³ BN, rkps 7739, k. 84 oraz rkps II 7781, k. 120; H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 136–137.

⁹⁴ W otwarciu PKU uczestniczył również delegat Ukraińskiego Ministerstwa Oświaty – Zajcew, który wygłosił, jak pisze Ułaszyn, sympatyczne przemówienie, na które Janowski odpowiedział w części po ukraińsku. Zob. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 124.

⁹⁵ BN, rkps II 7739, k. 136–142.

tatorskimi decyzjami władz. Niewielka grupa Polaków z profesorami Kolegium Ułaszynem i Drogoszewskim uczestniczyła początkowo w pracach wydziału oświaty Ispołkomu, pracach zmierzających do ogólnej reformy szkolnictwa i wprowadzenia tzw. szkoły pracy. Wkrótce jednak jakiegokolwiek debaty stały się niemożliwe z racji arbitralnych – przeważnie zupełnie niekompetentnych – decyzji władz⁹⁶.

W tych trudnych warunkach zaczęły zaostrzać się podziały polityczne w środowisku polskim Kijowa. Podziały te rzutowały w zasadniczy sposób nie tylko na sytuację w Polskim Komitecie Wykonawczym i jego Wydziale Oświaty, ale także na stosunki panujące wśród kadry Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego. Zasadniczy konflikt rozgrywał się pomiędzy dominującą wśród kijowskich Polaków orientacją narodowo-demokratyczną, a nieco mniej licznie reprezentowaną Centralizacją Demokratyczną, skupiającą stronnictwa tzw. lewicowe i demokratyczne. W Kolegium sztandarowymi postaciami obu orientacji byli Ludwik Janowski i Henryk Ułaszyn. Mimo prób łagodzenia konfliktu ostatecznie Henryk Ułaszyn ustąpił z Kolegium w marcu 1919 r., choć nieformalnie do końca funkcjonowania PKU prowadził, już bez wynagrodzenia, zajęcia ze swymi grupami językoznawstwa i języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Bezpośrednią przyczyną odejścia Ułaszyna z Kolegium był jego wniosek o zniesienie wykładów Teorii harcerstwa, które prowadził Stanisław Sedlaczek⁹⁷, popierany bardzo przez rektora Janowskiego. Były to bodaj pierwsze polskie wykłady o harcerstwie na uczelni uniwersyteckiej⁹⁸. Od samego początku ich wprowadzenia do programu studiów PKU Ułaszyn był im przeciwny, uważając, że są one sprzeczne z istotą szkoły wyższej. Stanowisko swoje jeszcze bardziej podbudował, stał się nieprzejednany, gdy zapoznał się z uchwałami opublikowanymi w kijowskim czasopiśmie harcerskim „Harce”, w których to uchwałach znalazł treści antydemokratyczne („skierowane przeciwko nauczycielstwu, nawet rodzicom; słuchać mają harcerze tylko swych władz”)⁹⁹. Pośrednio miał rację, gdyż w momencie aresztowań harcerzy przez bolszewi-

⁹⁶ Terror i aresztowania oraz pogarszające się warunki życia sprawiły, że głównym zajęciem wielu wykładowców Kolegium stało się ukrywanie dla uniknięcia aresztowania oraz zdobywanie żywności. Na początku marca 1919 r. funt chleba kosztował 6 rb. 50 kop. Na początku sierpnia 1919 r. bochenek chleba kosztował już 36 rb., a szklanka herbaty 4 rb., tani obiad 80 rb. Jak pisał Ułaszyn: „moc ludzi żyje tylko z tego, co na targu sprzedaje. Kupują głównie chłopci, nie mają się w co ubierać. Chodzą więc chłopki proste w bluzkach jedwabnych i koronkach z brylantami i inną biżuterią”. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 390, 391, 283.

⁹⁷ Stanisław Sedlaczek (1892–1941), jeszcze jako student Szkoły Politechnicznej we Lwowie (1910–1914) był b. zaangażowany w ruchu skautingowym, w latach 1915–1919 naczelnik harcerstwa polskiego Rusi i Rosji, autor szeregu prac z zakresu harcerstwa, m.in. dwukrotnie wydanego w Kijowie podręcznika *Szkola Harcerza*. W dwudziestoleciu międzywojennym wybitny działacz harcerski i red. naczelny „Harcmistra”, pracownik Ministerstwa WRiOP, asystent w Państwowym Instytucie Pedagogicznym w Warszawie, współzałożyciel, sekretarz, a następnie wiceprezes Towarzystwa Psychologicznego im. J. Joteyki. Ogłosił liczne prace z dziedziny harcerstwa, pedagogiki i psychotechniki.

⁹⁸ S. Sedlaczek, *Harcerstwo na Rusi i w Rosji 1913–1920*, Warszawa 1936, s. 57.

⁹⁹ Za wnioskiem Ułaszyna opowiedzieli się: Sianożęcki, Jakubanis, Klínger i Drogoszewski. Przeciwno: Janowski, Nowodworski, Appel, Wilczyński i Szyszkowski. Młodzież dość licznie poparła Ułaszyna, ten jednak postawił szereg warunków dotyczących powrotu do Kolegium. Ostatecznie 11 maja 1919 r. warunki Ułaszyna odrzucono. Za Ułaszynem głosowali: Białobrzęski, Drogoszewski, Klínger, Dylewska. Przeciwno: Janowski, Appel, Szyszkowski, Nowodworski, Wilczyński. Zob. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 289, 297, 305–306 oraz A PAN, III-162, jeden. 184, k. 5–13.

ków instruktorzy harcercy dawno już opuścili Kijów, a za aresztowanymi chłopcami ujmowali się jedynie rodzice. Warto również dodać, że w momencie aresztowania Janowskiego właśnie Ułaszyn najenergiczniej i nie licząc się z ryzykiem zaangażował się w akcję uwolnienia Janowskiego z czerezyszczajki. Wymagało to sporej odwagi, gdyż miało to miejsce tuż po pierwszych egzekucjach rosyjskich profesorów Uniwersytetu Św. Włodzimierza. Kijowski konflikt między Janowskim a Ułaszynem miał jeszcze swoje reperkusje po powrocie do kraju w odrodzonej Polsce¹⁰⁰.

Polskie Kolegium Uniwersyteckie było swoistym fenomenem. W ciągu dwu i pół lat, w nie sprzyjających okolicznościach czasów wojny i rewolucji, działał w Kijowie niezależny polski uniwersytet, i to uniwersytet skupiający w swych murach tak wybitne indywidualności, jak Stanisław Kalinowski, Czesław Biało-brzeski, Henryk Ułaszyn czy Ludwik Janowski. Nieomal wszyscy powrócili do odrodzonej Polski, a 24 z nich objęło katedry w różnych polskich uczelniach – od Poznania poprzez Lublin, Lwów do Wilna. Ośmiu byłych wykładowców PKU wybrano na członków Polskiej Akademii Umiejętności. Większość z nich aktywnie uczestniczyła w pracach towarzystw naukowych w Warszawie, Poznaniu, Lwowie i Wilnie.

Polskie Kolegium Uniwersyteckie utrzymywane było zbiorowym wysiłkiem środowisk polskich na Ukrainie, w tym przede wszystkim ziemianstwa. Właśnie dzięki tej „umarłej klasie” mogło ono przetrwać tak długo bez jakiegokolwiek pomocy państwa. Właśnie ziemianie uważali, iż lepiej oddać większość swych dochodów polskiemu uniwersytetowi, niż bez zastrzeżeń poddawać się rekwizycjom kolejno zmieniających się rządów. Kolegium wspierane było także przez polską inteligencję Kijowa. Początek swój, jeszcze jako Wyższe Polskie Kursy Naukowe, zawdzięczało Waławie Peretjatkowiczowej, osobie, która całą swą energię poświęciła tworzeniu i utrzymywaniu polskich szkół w Kijowie. Znaczne były także zasługi Jordana Pereswiet-Sołtana, Juliana Kraczkiewicza, Stanisława Orlikowskiego i Zygmunta Żywulta – hojnych mecenasów oświaty polskiej, a także Józefata Andrzejewskiego, Karola Wilkoszewskiego, Joachima Bartoszewicza – nestorów polskich akcji oświatowych na Ukrainie.

Aneks

STATUT POLSKIEGO KOLEGIUM UNIWERSYTECKIEGO W KIJOWIE*

ISTOTA, CEL I ZADANIA KOLEGIUM UNIWERSYTECKIEGO

§ 1. Kolegium Uniwersyteckie jest zakładem wyższym co do zakresu i poziomu nauk, odpowiadającym wydziałom filozoficznym uniwersytetów polskich.

§ 2. Kolegium Uniwersyteckie rządzi się autonomicznie i korzysta ze wszystkich swobód i przywilejów, jakie posiadają inne wyższe zakłady naukowe w państwie.

¹⁰⁰ Ułaszyn miał pewne trudności z otrzymaniem katedry we Lwowie. Zob. list T. Mianowskiego do L. Janowskiego, BN, rkps IV 7731, t. 1, k. 90–91 oraz list S. Sedlaczka do L. Janowskiego z 12 X 1921, BN, rkps IV 7731, t. 2, k. 65. Na temat konfliktu por. J. Wilczyński, *op. cit.*, s. 211–212.

* Decyzję opracowania statutu Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego w Kijowie podjęto na konferencji profesorów i docentów Kolegium dn. 11/24 października 1917 r. Wyłoniono wówczas komisję w składzie: L. Janowski, C. Biało-brzeski, W. Szumowski i H. Ułaszyn. W pierwszym

§ 3. W Kolegium Uniwersyteckim są wykładane nauki matematyczne, przyrodnicze oraz humanistyczne, ze szczególnym uwzględnieniem rzeczy polskich.

§ 4. Kolegium Uniwersyteckie w swym założeniu ma stać się całkowitym uniwersytetem przez utworzenie fakultetów: teologicznego, prawnego, medycyny i kameralnego.

§ 5. Kolegium Uniwersyteckie ma na celu: 1) Pracę nad postępowaniem nauk, 2) Przygotowywanie specjalistów we właściwych gałęziach wiedzy, 3) Dawanie ogólnego wykształcenia wyższego, 4) Przystosowanie personelu nauczycielskiego dla szkół.

FUNDUSZE

§ 6. Fundusze Kolegium Uniwersyteckiego stanowią: 1) Kapitały i dochody własne, 2) Opłaty od słuchaczy i słuchaczek, 3) Subwencje od rządu, 4) Zapomogi od miast, gmin, towarzystw i osób prywatnych, 5) Ofiary na rzecz Kolegium Uniwersyteckiego.

§ 7. W razie, gdy który członek grona nauczycielskiego lub urzędnik Kolegium Uniwersyteckiego zostawia mienie bez spadkobierców, przechodzi ono na własność Kolegium Uniwersyteckiego.

§ 8. Kolegium Uniwersyteckie ma prawo nabywać, sprzedawać, zastawiać swój ruchomy i nieruchomy majątek, zawierać wszelkiego rodzaju akty i umowy, dochodzić i bronić swych praw, wnosić zażalenia i występować w sądzie. W ogóle Kolegium Uniwersyteckie korzysta ze wszelkich praw jednostki prawnej, "O prawomocności uchwał patrz § 39^a."

§ 9. Zabudowania Kolegium Uniwersyteckiego są wolne od rekwizycji.

PIECZĘĆ

§ 10. Kolegium Uniwersyteckie posiada i używa własnej pieczęci.

posiedzeniu komisji brali wyjątkowo udział także B. Szyszkowski i L. Kordysz. Odbyło się pięć spotkań komisji w dniach 16 listopada 1917 r., 17 i 24 lutego, 10 marca i 7 kwietnia 1918 r. Po wniesieniu przez komisję szeregu poprawek do projektu statutu został on prawdopodobnie zatwierdzony przez konferencję PKU, choć dokładna data jego przyjęcia nie jest znana (Zob. H. Ułaszyn, *Dziennik...*, k. 127, 133, 166, 169, 174, 179). W *Sprawozdaniu ze stanu Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego w Kijowie w roku akademickim 1917/1918*, napisanym w czerwcu 1918 r. zawarta jest jedynie informacja, że „komisja statutowa, składająca się z rektora Janowskiego i profesorów: Białobrzeskiego, Szumowskiego, Ułaszyna, na swych zebraniach rozpatrzyła projekt ustawy napisany przez rektora Janowskiego i większością głosów decydowała w nim wnieść szereg poprawek. Statut ten po dłuższym rozpatrywaniu na plenarnych posiedzeniach konferencji z pewnymi zmianami został przez nią przyjęty” (*Sprawozdanie ze stanu...*, BN, rkps II 7739, k. 156). W materiałach Ludwika Janowskiego znajdujących się w Oddziale Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie znajdują się trzy wersje Statutu PKU. Wersja pierwsza to Tymczasowy statut PKU w Kijowie. Jest to rękopis napisany przez Janowskiego wraz z naniesionymi przezeń poprawkami (BN, rkps II 7781, k. 1–16). Wersja druga to Statut PKU w Kijowie, rękopis Janowskiego uwzględniający poprawki komisji statutowej, a być może także konferencji PKU (BN, rkps II 7781, k. 17–55). Wersja trzecia – także rękopis Janowskiego – jest odpowiednikiem wersji drugiej w języku rosyjskim (BN, rkps II 7781, k. 56–86). Podstawą niniejszej edycji jest wersja druga Statutu w języku polskim, wersja uwzględniająca wniesione poprawki. Poprawki wniesione przez komisję statutową poszły w dwóch kierunkach. Odrzucone zostały poprzednie paragrafy 20, 24, 75, w których szczegółowo definiowane były stanowiska i kompetencje profesorów-adunktów, prelegentów kursów dodatkowych oraz ocena postawy etycznej osób habilitujących się. Dodane zostały paragrafy 27, 28, 29, 31, 69, 73 w obecnym brzmieniu, a także uszczegółowione zostały kompetencje Rektora (§§ 47–60), w poprzedniej wersji ujęte zbiorczo w mniejszej liczbie punktów. W paragrafie 83, dotyczącym całkowitego wydalenia słuchacza z PKU, zmieniono instancję decydującą o wydaleniu: pierwotnie Komitet Administracyjny, ostatecznie Konferencja Profesorów Kolegium. Obecna pierwsza edycja Statutu PKU w Kijowie opublikowana jest zgodnie z wymogami Projektu instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku Ireneusza Ihnatowicza. Pisownia została zmodernizowana z zachowaniem jednak charakterystycznego języka, terminów, pozostawione zostały także niektóre swoiste przejęzyczenia oryginału.

^{a-a} Wyrazy w nawiasach.

NAUKI

§ 11. W Kolegium Uniwersyteckim istnieją katedry dla następujących nauk: Sekcja matematyczno-przyrodnicza – 1) Matematyka, 2) Matematyka, 3) Astronomia, 4) Fizyka, 5) Mechanika, 6) Chemia nieorganiczna, 7) Chemia organiczna, 8) Mineralogia, 9) Geologia z paleontologią, 10) Biologia, 11) Zoologia, 12) Botanika, 13) Geofizyka i meteorologia, 14) Geografia, 15) Higiena; Sekcja humanistyczna – 1) Filozofia, 2) Psychologia, 3) Filologia klasyczna, 4) Filologia słowiańska, 5) Lingwistyka porównawcza, 6) Język polski, 7) Literatura polska, 8) Literatura powszechna, 9) Historia polska, 10) Historia powszechna, 11) Ekonomia polityczna, 12) Dzieje sztuki, 13) Pedagogika i jej historia.

§ 12. Prócz tych nauk mogą być wykładane w miarę potrzeby inne gałęzie wiedzy, oraz czasowe kursy semestralne lub skrócone.

§ 13. W Kolegium Uniwersyteckim są wykładane języki nowożytne i wschodnie.

§ 14. Językiem wykładowym Kolegium Uniwersyteckiego jest język polski. Uwaga I: Języki nowożytne nie podlegają temu paragrafowi, również[ż] i filologia klasyczna, która może być dawana po łacinie. Uwaga II: W razach wyjątkowych Konferencja może dopuścić wykłady w innym języku.

§ 15. Dla otrzymania świadectwa z ukończenia zupełnego kursu w Kolegium Uniwersyteckim trzeba studiować 3 lata.

SKŁAD KOLEGIUM UNIWERSYTECKIEGO

§ 16. Polskie Kolegium Uniwersyteckie składa się z: 1) Grona nauczycielskiego, 2) Młodzieży akademickiej.

§ 17. Grono nauczycielskie dzieli się na: 1) Profesorów, 2) Docentów, 3) Lektorów, 4) Asystentów.

§ 18. Profesorowie stali mają katedry i obowiązani są mieć najmniej 5 godzin tygodniowo wykładów na każdy semestr lub prowadzić praktyczne ćwiczenia i seminaria. W razie ostatnim 2 godziny równają się jednej godzinie wykładowej. Uwaga: W razie specjalnego zajęcia profesora Konferencja K.[olegium] U.[niwersyteckiego] może mu liczbę godzin wykładowych zmniejszyć.

§ 19. Po upływie 20 lat profesorowie stali otrzymują tytuł zasłużonych i dostają pełną emeryturę.

§ 20. Na wakujące katedry powołuje Konferencja albo za pomocą zaproszenia lub ogłasza konkurs, podając do wiadomości publicznej. Kwalifikacje naukowe kandydata ocenia ad hoc wybrana komisja.

§ 21. Konferencja udziela ubiegającym się veniam legendi, którzy z tytułem docentów ogłaszają dowolne kursy z zakresu swej specjalności.

§ 22. Docent nie wykładający w ciągu 4 semestrów traci prawo do wykładów, o ile nie poda powodów, które Konferencja uzna za słuszne.

§ 23. Liczbę godzin wykładowych docenta zatwierdza Konferencja.

§ 24. Lektorowie języków i innych przedmiotów otrzymują prawo wykładu na stałe.

§ 25. Asystentów wybiera profesor i przedstawia do potwierdzenia Konferencji.

§ 26. Lata służby w Kolegium Uniwersyteckim zaliczają się wszystkie. Jeśli kto zaczął od asystenta i przechodził gradacje do profesora stałego, otrzymuje tytuł zasłużonego i emeryturę, gdyby nawet był profesorem aktualnym tylko w ciągu jednego semestru.

§ 27. Na stanowiska profesorów Konferencja powołuje ludzi pracujących naukowo. Stopień naukowy nie jest konieczny, o ile kandydat posiada prace naukowe.

§ 28. Profesorowie i docenci uniwersytetów polskich i zagranicznych mogą być ^b[...] ^b bez innych motywów powoływani na katedry i do grona nauczycielskiego.

§ 29. Konferencja wedle swego uznania zaprasza do czasowych wykładów ludzi znanych ze swej działalności naukowej.

§ 30. Profesorom czasowym w trakcie ich pracy w Kolegium Uniwersyteckim przysługują prawa profesorów stałych.

§ 31. Profesorów, docentów, lektorów i asystentów zatwierdza Minister Oświaty.

^{b-b} Skreślony wyraz „odrzuć”.

ZARZĄD KOLEGIUM

§ 32. Organami Zarządu Kolegium Uniwersyteckiego są: 1) Konferencja, 2) Rektor, 3) Komitet Administracyjny.

KONFERENCJA

§ 33. Profesorowie stali i zasłużeni pod prezydencją Rektora tworzą Konferencję.

§ 34. Prócz tego do składu Konferencji należą docenci, o ile mają sobie powierzone katedry w Kolegium Uniwersyteckim, z wykładem 5 godzin tygodniowo.

§ 35. W skład Konferencji wchodzi również delegaci: 1) od docentów — w ten sposób, że 5 osób tej kategorii wybiera na rok delegata, 2) od lektorów — jeden delegat, 3) od asystentów — jeden delegat.

§ 36. Docenci, zajmujący katedry, oraz delegaci od innych członków ciała nauczycielskiego do Konferencji mają prawo głosu stanowczego we wszystkich kwestiach z wyjątkiem wyboru osób na wakujące katedry.

§ 37. Zwyczajne posiedzenia Konferencji odbywają się obowiązkowo raz na miesiąc, nadzwyczajne w miarę potrzeby.

§ 38. Nadzwyczajne posiedzenie zwołuje Rektor z własnej inicjatywy lub na żądanie czwartej części członków Konferencji, dane mu na piśmie.

§ 39. Decyzje i Uchwały Konferencji zapadają zwyczajną większością głosów.

§ 40. W razie równej liczby głosów przeciwnych rozstrzyga zdanie przewodniczącego.

§ 41. Na Konferencji głosowanie jest jawne, tajne zaś, gdy choćby jeden członek tego zażąda.

§ 42. Członkowie Konferencji obowiązani są brać udział w jej posiedzeniach.

§ 43. Do zadań Konferencji należy: ogólne kierownictwo wszystkimi sprawami, dotyczącymi się działalności Kolegium Uniwersyteckiego, w szczególności — 1) Rozkład kursów naukowych i opracowanie programów, 2) Tworzenie katedr lub kursów i powoływanie do objęcia ich uczonych, 3) Udzielanie veniam legendi, 4) Formowanie komisji organizacyjnych i innych, 5) Wydawanie przepisów, instrukcji, regulaminów itp., 6) Ustalanie budżetu, 7) Wybór członków honorowych, 8) Wybór Rektora, 9) Udzielanie stopnia naukowego licencjata, 10) Wybór sekretarza, syndyka i bibliotekarza, 11) Czuwanie nad organizacją nauczania i prawidłowym funkcjonowaniem całego życia akademickiego, 12) Zmiany w statucie.

§ 44. Wszelkie nabywanie na własność Kolegium Uniwersyteckiego majątku oraz zawieranie umów i zobowiązań wymaga uchwały Konferencji. Wyjątek stanowią wydatki poniżej 400 rubli, które są zostawione do decyzji Komitetu Administracyjnego.

§ 45. Za wybitne zasługi naukowe Konferencja może nadać tytuł członka honorowego Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego.

§ 46. Dwa razy do roku odbywają się posiedzenia Konferencji, na które Rektor zzywa wszystkich członków grona nauczycielskiego nie wchodzących w skład Konferencji, którzy na tych posiedzeniach mają głos doradczy.

REKTOR

§ 47. Na czele Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego stoi jego przedstawiciel z tytułem Rektora.

§ 48. Rektora obiera na rok Konferencja z pomiędzy profesorów stałych i wysłużonych¹ na rok akademicki.

§ 49. Wybory Rektora odbywają się w maju.

§ 50. Rektor czuwa nad zachowaniem statutów, przepisów i wszystkich uchwał Konferencji.

§ 51. Wszystkie papiery i akty wpływające do Kolegium Uniwersyteckiego odbiera Rektor i on prowadzi w imieniu Kolegium korespondencję.

§ 52. Rektor prezyduje na Konferencji, w Komitecie Administracyjnym i Komisjach egzaminacyjnych.

§ 53. Rektor przyjmuje do Kolegium Uniwersyteckiego słuchaczy i słuchaczki.

¹ Prawdopodobnie przejęzyczenie, chodzi o kategorię „profesorów zasłużonych”. Por. § 19.

§ 54. Rektorowi podlegają słuchacze i słuchaczki, i muszą stosować się do jego rozporządzeń i zaleceń.

§ 55. Rektor w razach nagłych może przedsięwziąć wszelkie środki, nie odwołując się do Konferencji; w tych wypadkach obowiązany jest przedstawić to Konferencji z umotywowaniem swego postępowania.

§ 56. Kancelaria Kolegium Uniwersyteckiego pozostaje pod bezpośrednim i wyłącznym zwierzchnictwem Rektora.

§ 57. W razie choroby lub nieobecności Rektora wszystkie jego funkcje spadają na Prorektora.

§ 58. Prorektorem jest każdorazowy ustępujący Rektor. Uwaga: W razie ponownego obioru tego samego Rektora, Konferencja osobno wybiera Prorektora.

§ 59. Prorektor wchodzi do składu Komitetu Administracyjnego.

§ 60. W razie nieobecności lub choroby Rektora i Prorektora, Rektor przelewa czasowo zwierzchnictwo na jednego z profesorów.

SEKRETARZ I SYNDYK

§ 61. Sekretarz prowadzi protokoły Konferencji oraz Komisji egzaminacyjnych i bierze udział w Komitecie Administracyjnym.

§ 62. Sekretarza obiera Konferencja na dwa lata spośród grona nauczycielskiego Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego.

§ 63. Syndyk ma w swej pieczy gospodarczą stronę Kolegium.

§ 64. Syndyka obiera Konferencja na wniosek Rektora.

§ 65. W miarę rozrostu Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego będą utworzone stanowiska Dziekanów.

KOMITET ADMINISTRACYJNY

§ 66. Komitet Administracyjny składa się z Rektora, Prorektora, względnie Dziekanów, Sekretarza, Syndyka i delegata od słuchaczy i słuchaczek z głosem stanowczym.

§ 67. Do obowiązków Komitetu Administracyjnego należy: a) ułożenie budżetu, b) ułożenie sprawozdania z roku akademickiego, c) projekt podziału stypendiów pomiędzy słuchaczami i słuchaczkami, d) rozstrzygnięcie spraw bieżących administracyjnych i gospodarczych.

§ 68. Komitet Administracyjny zwołuje Rektor, który w razie potrzeby może zapraszać na jego posiedzenia innych członków grona nauczycielskiego.

§ 69. Postanowienia Komitetu Administracyjnego zapadają zwykłą większością głosów. W razie równości wotów przeciwnych, przeważa zapatrywanie Rektora.

§ 70. Komitet Administracyjny załatwia w imieniu Konferencji wszelkie akta i umowy prawne.

§ 71. Wydatki w wysokości 400 rubli czyni Komitet Administracyjny bez odwoływania się do Konferencji.

KANCELARIA

§ 72. Kancelaria Kolegium Uniwersyteckiego podlega Rektorowi.

§ 73. Na czele Kancelarii stoi urzędnik z tytułem szefa Kancelarii.

HABILITACJE

§ 74. Osoby, które posiadają stopnie akademickie, a pragną uzyskać w Polskim Kolegium Uniwersyteckim *veniam legendi*, składają na imię Rektora podanie, załączając swe curriculum vitae oraz prace naukowe.

§ 75. W razie wykazania zasług naukowych Konferencja może dopuścić kandydata i bez stopnia naukowego.

§ 76. W sprawie każdej poszczególniej habilitacji Konferencja obiera z grona nauczycielskiego Komisję, która przedstawia Konferencji swe wnioski. Uwaga: Konferencja może powołać do Komisji fachowców nie należących do składu Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego.

§ 77. Jeżeli Konferencja uzna kwalifikację kandydata za odpowiednie wyznacza colloquium na swym posiedzeniu oraz wygłoszenie dwóch wykładów, jeden na temat obrany przez samego aspiranta, drugi przez Konferencję. Po czym następuje przysądzenie veniam legendi. Uwaga: Konferencja może zwolnić kandydata od colloquium i wykładów.

SŁUCHACZE I SŁUCHACZKI

§ 78. Słuchacze i słuchaczki dzielą się na zwyczajnych i nadzwyczajnych.

§ 79. Słuchaczami i słuchaczkami mogą być osoby mające 17 lat ukończonych i posiadające maturę.

§ 80. Słuchacze i słuchaczki zwyczajni muszą się zapisać najmniej na 10 godzin semestralnie.

§ 81. Przepisy i prawa dla słuchaczy i słuchaczek wypracowuje Komitet Administracyjny.

§ 82. W razie przekroczeń prawideł i przepisów przez słuchaczy i słuchaczki, Rektor odbiera od niego, ^{c-c} „niej”, legitymację studencką i wzbrania mu, ^{d-d} „jej”, wstępu do Kolegium Uniwersyteckiego.

§ 83. Wydalenie zupełne słuchacza lub słuchaczki z Kolegium Uniwersyteckiego zależy od postanowienia Konferencji.

STOPIEŃ NAUKOWY

§ 84. Kolegium Uniwersyteckie udziela stopnia naukowego - licencjata.

§ 85. Licencjatem może zostać słuchacz lub słuchaczka po wysłuchaniu najmniej 6 semestrów oraz zdaniu przypisanych egzaminów przed Komisją i napisaniu pracy naukowej.

POSIEDZENIA PUBLICZNE

§ 86. Co rok powinna się odbyć uroczysta inauguracja w Kolegium Uniwersyteckim.

JERZY RÓZIEWICZ, LESZEK ZASZTOWT

POLISH UNIVERSITY COLLEGE IN KIEV (1917–1919)

Summary

In December 1916 Waława Peretjatkowiczowa, the head mistress of two grammar schools for girls, asked the Russian Ministry of Public Education permission to open a higher school in Kiev, similar to the Polish Higher Courses in Piotrograd, founded in September 1916. Polish Higher Scientific Courses in Kiev, which were in summer 1917 renamed the Polish University College, started their activity in January 1917. Lectures began at the end of March. The Polish Higher Scientific Courses and then the Polish University College resembled philosophy departments of Polish universities. The programme of the College was broadened, and besides the faculty of the humanities it also had the faculties of mathematics and natural sciences. Lectures on medicine in a limited teaching load were introduced. They were generally meant for Polish students of the faculties of medicine at St. Vladimir University and at St. Olga University (the Higher Courses for Women) in Kiev. The Polish Higher Scientific Courses and then, from 1917/18, the College worked until June 1919. An attempt to resume classes in the autumn of 1919 did not succeed. Both the Courses and the College were closely connected with the Polish colony in Kiev; they cooperated with the Department of Education at the Polish Executive Committee in the Ukraine and were supported by the Society for the Advancement of Polish Science and Culture in the Ukraine, by the Polish Schools Association (Polska Macierz Szkolna) and by other Polish associations. The College tried to maintain friendly relations with the Ukrainian Ministry of Education and with the

^{c-c} Wyraz w nawiasie.

^{d-d} Wyraz w nawiasie.

Ukrainian University. At the College there were active three organizations, namely the Fraternal Help (Bratnia Pomoc), the Literary and Artistic Circle (Koło Literacko-Artystyczne) and the Academic Choir (Chór Akademicki). Over 40 lecturers were connected with the Courses and the College (1917–1919); some of them, like Henryk Jakubanis, Witold Klinger, Czesław Białobrziski, Ludwik Janowski or Henryk Ułaszyn, gave lectures till their closure in 1919. Some, like Stanisław Grabski, Stefan Bryła, Stanisław Kalinowski left Kiev earlier. It can be said that the number of Polish students who studied at the College amounted to 800–1000 persons. However, only a small number of students, mainly women, managed to complete the five semesters, which was caused by the war and revolution (100 to 200 persons). The majority of professors were also connected with Russian higher schools, particularly with St. Vladimir University (13 academic teachers gave lectures both at the College and at St. Vladimir University). The Polish University College was an exceptional institution. For over two years, in hard circumstances of the war and revolution, it worked without a break as an independent Polish higher school, the school which gathered outstanding personages. Almost all of them returned to reborn Poland, and 24 took chairs at various universities. Eight lecturers from the College of Kiev were accepted to the Polish Academy of Learning (Polska Akademia Umiejętności). Other lecturers played important role in numerous scientific societies, Polish and foreign. The College owed its existence not only to academic staff but also to the quite numerous Polish colony (in 1916 over 100,000 persons) which was engaged in promoting science and education.

Translated by Irena Jurzyniec

ЕЖИ РУЗЕВИЧ, ЛЕШЕК ЗАШТОВТ

ПОЛЬСКАЯ УНИВЕРСИТЕТСКАЯ КОЛЛЕГИЯ В КИЕВЕ (1917–1919)

Резюме

В декабре 1916 года Вацлава Перетьятковичова, начальница двух женских гимназий, обратилась к русскому Министерству народного просвещения с просьбой позволить открыть в Киеве польское учебное заведение, по образцу Высших польских курсов в Петрограде, действующих с сентября 1916 года. Первоначальное в январе 1917 года были организованы Высшие польские научные курсы в Киеве, которые летом 1917 года переименовали в Польскую университетскую коллегию. В конце марта уже началось чтение лекций. Высшие польские научные курсы, а затем Польская университетская коллегия были образованы по образцу филологических факультетов польских университетов. Программа обучения в Коллегии была расширена с только гуманитарного отделения (Высшие курсы) на математическо-биологическое отделение. В ограниченном объеме были введены также медицинские науки, которые в принципе были предназначены для польских слушателей медицинских факультетов Университета св. Владимира и Высших женских курсов (Университета св. Ольги) в Киеве. Высшие польские научные курсы, а от 1917/1918 учебного года Польская университетская коллегия действовали до июня 1919 года. Попытка возобновить работу Коллегии осенью 1919 года не удалась. Как курсы, так и Коллегия были тесно связаны со средой киевской польской колонии. Они сотрудничали с Отделением просвещения Польского исполнительного комитета в Руси. Их поддерживали Общество поддержки польской науки и культуры в Руси, Польская школьная колыбель и другие польские организации. Коллегия старалась поддерживать хорошие отношения как с украинским Министерством просвещения, так и с украинским Университетом. В Коллегии действовали три студенческие организации: Братская помощь, Литературно-художественный кружок и студенческий хор. В течение пяти семестров существования сначала Высших польских научных курсов, а потом Польской университетской коллегии в Киеве в 1917–1919 годах работало там свыше 40 преподавателей. Некоторые из них, как Хенрык Якубанис, Витольд Клингер, Чеслав Бялобжески, Людвик Яновски, Хенрык Улашин, были связаны с Коллегией постоянно. Другие, как Станислав Грабски, Стефан Брыла, Станислав Калиновски, принимали участие только в их организации, позднее опустив Киев. Можно подчитать, что общее число польских студентов, которые в течение некоторого времени были связаны с Коллегией, составляет около 800–1000 слушателей. Однако лишь нем-

ногие продержались все пять семестров существования Коллегии, что связано с тяжёлыми временами войны и революции. Это были, главным образом, женщины из польских семей, живущих в Киеве. Их число можно бы определить на 100—200 человек. Большинство преподавательского коллектива Коллегии было связано с русскими высшими учебными заведениями, особенно с Университетом св. Владимира в Киеве. В Университете на переломе 1917/1918 годов читало лекции и вело занятия 13 поляков, которые одновременно были и преподавателями в Коллегии. Польская университетская коллегия была своеобразным феноменом. В течение двух с половиной лет, в неблагоприятной обстановке войны и революции, действовал в Киеве независимый польский университет и то университет, вокруг которого сосредоточивались выдающиеся личности. Почти все они вернулись в возродившуюся Польшу, а 24 из них встало во главе кафедр различных польских университетов. Восемь преподавателей киевской Коллегии были избраны членами Польской Академии Наук. Большинство преподавателей активно участвовало в работе многочисленных польских и зарубежных научных обществ. Своим существованием Коллегия была обязана не только профессорам, но также довольно многочисленной польской колонии, преданной делу науки и просвещения (свыше 100 000 поляков в 1916 году).

Перевела С. Ожеховска